

IN DE GEDACHTENWERELD VAN DE KLEINEN

Het beeld van religie
in de serie Voor Onze Kleinen
van W. G. van de Hulst

Masterscriptie
Augustus 2011

Auteur

A. M. (Anne-Meta) Gerritsen BA
Masterstudent Theology, Divinity, Church History
Studentnummer 1611178

Scriptiebegeleider

Prof. dr. G. (George) Harinck
Directeur Historisch Documentatiecentrum,
Vrije Universiteit Amsterdam

Tweede lezer

dr. J. (Jacques) Dane
Hoofd Collectie en Onderzoek,
Nationaal Onderwijsmuseum, Rotterdam

KORT BEGRIP

Deze scriptie is de weergave van een grondig onderzoek naar het beeld van religie in de eerste tien delen van de kinderboekenreeks Voor Onze Kleinen (VOK) van W. G. van de Hulst, geschreven tussen 1920 en 1930. Bestudeerd worden het leven van W. G. van de Hulst, het beeld van religie in de VOK-boeken, de waardering van dit beeld en het ontstaan en de receptie van de VOK-reeks.

TITEL

De titel van deze scriptie is een bewerkt citaat uit het Maandblad der Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging.¹ In dit bewuste Maandblad werd lovend gesproken over de schrijverskwaliteiten van W. G. van de Hulst. Volledig aangehaald citaat, zoals te vinden op pagina 44: 'Hoe verstaat die Mr. Van de Hulst de kunst om in de gedachtewereld van die kleinen te komen. Er speelt zich in dat wereldje niets buitengewoons af, 't is alles zoo gewoon en toch zoo belangwekkend voor dit kleine volkje. Het gewone belangwekkend te maken is de taak van den kinderschrijver. Dat geeft de rechte levenspoëzie en om die te kunnen genieten moet de lectuur onze kinderen helpen'.

---

¹ Dr. G. P. Marang (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging," *N.Z.V.* (November 1930).

INHOUD

INLEIDING	7
1 INTRODUCTIE.....	9
1.1 Stand van de onderzoek	9
1.2 Voorkennis.....	10
1.2.1 <i>De (christelijke) politiek van rond de eeuwwisseling .....</i>	<i>10</i>
1.2.2 <i>De (christelijke) dagscholen .....</i>	<i>10</i>
1.2.3 <i>De zondagscholen .....</i>	<i>11</i>
1.3 Samenvatting	13
2 W. G. VAN DE HULST – ZIJN LEVEN EN WERK.....	15
2.1 Een kwekeling in de groei.....	15
2.2 De eerste schreden.....	17
2.3 Veranderingen	18
2.4 Hongerige kinderzielen.....	19
2.5 Aandacht voor gezin, school en maatschappij	20
2.6 De vernieuwer leefde door.....	22
2.7 Samenvatting	22
3 VOOR ONZE KLEINEN – EEN BESPREKING IN ZES STAPPEN	25
3.1 (1) Verhaallijn.....	25
3.1.1 <i>Rustige kennismaking .....</i>	<i>25</i>
3.1.2 <i>Een onverwachte wending.....</i>	<i>26</i>
3.1.3 <i>Bezinning.....</i>	<i>27</i>
3.1.4 <i>Huiselijk realisme .....</i>	<i>27</i>
3.1.5 <i>Moeder en Vader .....</i>	<i>27</i>
3.1.6 <i>Milieu .....</i>	<i>28</i>
3.2 (2) Religie in de VOK-boekjes.....	29
3.2.1 <i>Het gebed.....</i>	<i>29</i>
3.2.2 <i>Spreken over.. ..</i>	<i>30</i>
3.2.3 <i>Religieuze gedragsnormen.....</i>	<i>30</i>
3.3 (3) De plaats en functie van het gebed in de VOK-boekjes	31
3.3.1 <i>Meerdere malen.....</i>	<i>31</i>
3.3.2 <i>Functies .....</i>	<i>32</i>
3.4 (4) De vorm van het gebed	33
3.4.1 <i>Spontane gebeden .....</i>	<i>33</i>
3.4.2 <i>Avondgebeden .....</i>	<i>33</i>
3.5 (5) De inhoud van het gebed	34
3.5.1 <i>Spontane gebeden .....</i>	<i>34</i>
3.5.2 <i>Avondgebeden .....</i>	<i>34</i>
3.6 (6) Het godsbeeld.....	35
3.6.1 <i>De lieve Heer .....</i>	<i>35</i>
3.6.2 <i>Alomtegenwoordig .....</i>	<i>36</i>

3.7	Beeld van religie [schematisch]	37
3.8	Samenvatting	38
4	VOOR ONZE KLEINEN – ONTSTAAN EN RECEPTIE	41
4.1	Nieuwe boekjes voor de beginnende lezer	41
4.1.1	<i>Hulpmiddelen</i>	41
4.2	Boekbeoordelingen door de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging	42
4.2.1	<i>De beste lectuur</i>	43
4.2.2	<i>Kritiek</i>	43
4.2.3	<i>Geslaagd</i>	44
4.3	Boekbeoordelingen door de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin	44
4.3.1	<i>Commissie der boekbeoordeeling</i>	44
4.3.2	<i>Van de Hulsts boekjes beoordeeld</i>	45
4.3.3	<i>Evangelisatie in (VOK-)kinderboeken</i>	46
4.4	Samenvatting	47
5	VOOR ONZE KLEINEN – HET BEELD VAN RELIGIE GEWAARDEERD	49
5.1	Pedagogen en theologen over het beeld van religie en de religieuze opvoeding	49
5.1.1	<i>Wat is het kind</i>	50
5.1.2	<i>De ziel met Gods Woord treffen</i>	50
5.1.3	<i>Gericht op het hart</i>	51
5.1.4	<i>Gebedsopvoeding volgens de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging</i>	52
5.2	Kinderboekenschrijfster Betsy	52
5.2.1	<i>Beeld van religie: de lieve, strenge Heer</i>	53
5.2.2	<i>Theologie in het kinderboek</i>	54
5.3	Het beeld van religie bij W. G. van de Hulst	55
5.3.1	<i>Religieuze opvoeding</i>	55
5.3.2	<i>Gebed</i>	55
5.3.3	<i>Godsbeeld</i>	56
5.3.4	<i>Theologische taal voor kinderen</i>	56
5.3.5	<i>Doel in zichzelf</i>	57
5.4	Samenvatting	57
6	CONCLUSIES	61
	BIBLIOGRAFIE	63

AFKORTINGEN

VOK	Voor Onze Kleinen
NZV	Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging
Red	Redactie

INLEIDING

‘Het huisje in de sneeuw van W. G. van de Hulst [...] Mijn eerste lievelingsboek, met tekeningen van Tjeerd Bottema. Ik ontdekte dat je van een boek kunt houden. Ik kon het zelf lezen, al die letters, woorden, zinnen die zomaar een andere wereld voor je opriepen. Ik vond dat heel geheimzinnig. Je hoefde het boek maar op te slaan en je was heel ergens anders. Toch was je op dezelfde plek.[...] Die Van de Hulst hield van kinderen, hij hield van God en hij hield van vertellen.’

Ds. Nico ter Linden,
in: Trouw, 8 september 2007.²

Dominee Nico ter Linden werd eens gevraagd welke tien boeken hij mee zou nemen naar een onbewoond eiland. Op nummer één zette hij het boekje ‘Het huisje in de sneeuw’, uit de serie Voor Onze Kleinen (VOK) van W. G. van de Hulst, waar hij goede jeugdherinneringen aan had. Toen Ter Linden als volwassene het boekje nog eens terug las, concludeerde hij dat Van de Hulst van kinderen, God en vertellen hield. Precies die drie elementen staan centraal in deze scriptie. Want wat voor u ligt is het resultaat van een grondig onderzoek naar de manier waarop W. G. van de Hulst kinderen over God vertelde in zijn kinderboeken. Zelfs 100 jaar na het verschijnen van Van de Hulsts eerste kinderboek blijken zijn verhalen nog steeds jonge lezers aan te spreken.³ Van de Hulsts pedagogiek waarin aandacht voor het kind en zijn beleving centraal staat, is bovendien nog steeds modern te noemen. Aangespoord door W. G. van de Hulsts blijvende relevantie voor deze tijd, is het spannend onderzoek te doen naar de hoofdvraag van deze scriptie:

Welk beeld van religie gaf W. G. van de Hulst zijn lezers mee in de serie Voor Onze Kleinen?

Doormiddel van vier deelvragen komen we tot de beantwoording van de hoofdvraag in de conclusie van deze scriptie. De deelvragen zijn ieder verbonden aan een hoofdstuk.

Ter introductie op de beantwoording van de deelvragen is een eerste hoofdstuk opgenomen waarin achtergrondinformatie gegeven wordt. Deze informatie verduidelijkt bij voorbaat enkele omstandigheden en begrippen met betrekking tot het (christelijke) dag- en zondagsschoolonderwijs. Met kennis van deze informatie kunnen de deelhoofdstukken goed begrepen worden.

In hoofdstuk twee wordt de eerste deelvraag beantwoord. Deze luidt: wat typeerde het leven van W. G. van de Hulst? De lezer wordt op chronologische wijze meegenomen door feiten uit het leven van W. G. van de Hulst, waarbij aandacht gegeven wordt aan zijn privéleven en aan zijn werkzame leven als schoolmeester en kinderboekenschrijver.

In hoofdstuk drie staat de tweede deelvraag centraal: welke religieuze kenmerken spelen een rol in de serie Voor Onze Kleinen en hoe spelen deze een rol? In zes stappen wordt uitgebreid ingegaan op deze religieuze kenmerken. Het beeld van religie, dat deze kenmerken samen vormen, wordt schematisch weergegeven aan het einde van dit hoofdstuk.

---

² N. Ter Linden, "'Kloek', zei het kannetje," *Trouw* 8 september 2007.

³ In 1999 gaf uitgeverij Callenbach de verhalen uit de serie ‘Voor Onze Kleinen’ opnieuw uit in een twee-delige omnibus onder de titel ‘Verhalen van toen’.

Nu er uitgebreid kennis is genomen van de inhoud van de VOK-boekjes, wordt in hoofdstuk vier beschreven hoe de serie ontstaan en ontvangen is. De derde deelvraag luidt dan ook: wat was het ontstaan en de receptie van de VOK-reeks? Dit hoofdstuk beschrijft onder andere hoe de VOK-boekjes ontvangen werden binnen de christelijke zondagsscholen. Dit wordt gedaan door weer te geven hoe de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging en de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin tussen 1920 en 1930 oordeelden over de boekjes.

In hoofdstuk vijf wordt teruggerepen op de religieuze kenmerken van de VOK-serie zoals die naar voren kwamen in hoofdstuk drie. In dit vijfde hoofdstuk wordt er vanaf een metaniveau gekeken naar deze religieuze kenmerken en het beeld van religie dat de kenmerken samen vormen. De laatste deelvraag wordt beantwoord, deze luidt: hoe kan men het beeld van religie, zoals dat naar voren komt in de VOK-boeken, waarderen? Visies van pedagogen, theologen en een andere kinderboekenschrijfster uit de periode 1920-1930 worden vergeleken met het beeld van religie in de VOK-verhalen.

In het laatste hoofdstuk tenslotte wordt de hoofdvraag beantwoord. Hiertoe wordt kort samengevat welke antwoorden bij de deelvragen gevonden werden. Vervolgens wordt er in enkele zinnen een conclusie geformuleerd.

Anne-Meta Gerritsen
Amsterdam, augustus 2011

1 INTRODUCTIE

In dit eerste hoofdstuk wordt achtergrondinformatie gegeven die nodig is om de volgende hoofdstukken goed te kunnen begrijpen. Enkele belangrijke ontwikkelingen op het snijpunt van de negentiende en twintigste eeuw worden hier beschreven. Vanaf de tweede paragraaf worden beknopt de volgende thema's besproken: de (christelijke) politiek in Nederland, het christelijke dagonderwijs en het Réveil met diens zondagsscholen.

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt de stand van het onderzoek gegeven met betrekking tot de kinderboekenschrijver W. G. van de Hulst en de verhalenserie Voor Onze Kleinen van zijn hand.

1.1 Stand van de onderzoek

Belangrijke informatie over wie W. G. van de Hulst was, kan allereerst gehaald worden uit de autobiografische werken die Van de Hulst over zijn onderwijzers- en schrijversleven heeft nagelaten. Zijn boek 'Herinneringen van een Schoolmeester' vormt een, zij het incomplete, autobiografie. Vele anekdotes uit het schoolmeesterbestaan van de schrijver komen we ook tegen in 'Het Vertellen', een boek over hoe Bijbelse Geschiedenissen aan een kind verteld kunnen worden, uitgegeven voor 'toegewijde mannen en vrouwen, die zich aan het Zondagsschoolwerk [gaven]'.⁴

Naast deze autobiografische werken, zijn er vele boeken en artikelen van andere auteurs verschenen over W. G. van de Hulst en zijn werk. We noemen het boek 'De jongen met de toverfluit' (1949), geschreven door Rie van Rossum naar aanleiding van de 70ste verjaardag van Van de Hulst. Rond de 70ste verjaardag van de Hulsts zoon Willem verscheen de bundel 'Wachten op de kraakwagen' (1988) met daarin 35 autobiografische verhalen geschreven door Van de Hulst jr. In de bundel komt W. G. van de Hulst sr. regelmatig ter sprake. De eerste volledige biografie over W. G. van de Hulsts leven werd geschreven door Daan van der Kaaden. Deze verscheen in 1994 onder de titel 'Zoeken naar de ziel'.⁵ Bovendien werden verschillende lezingen, gegeven door W. G. van de Hulst, in 1995 door Van der Kaaden gebundeld in de uitgave 'Het kind en zijn boek'.

Naast deze boeken over Van de Hulst zijn er tientallen artikelen over de schrijver verschenen. Het zou te ver gaan hier alle titels te noemen, een impressie geeft de website van Andries Hibma die nauwkeurig de publicaties rondom W. G. van de Hulst bijhoudt.⁶

Over de boeken uit de reeks 'Voor Onze Kleinen' is beduidend minder geschreven. Veelal worden de meer bekende titels als 'Gerdientje', 'Ouwe Bram' en 'Jaap Holm', allen geen onderdeel van de VOK-serie, in boeken en artikelen gebruikt om kenmerken van Van de Hulsts schrijven zichtbaar te maken. Jacques Dane maakte in zijn proefschrift een analyse van enkele van deze niet-VOKtitels. Deze analyse vormde voor mij de opstap voor mijn beschouwing van de VOK-boekjes.⁷ Daan van der

---

⁴ W. G. Van de Hulst, *Het vertellen* (Nijkerk: Callenbach, 1944), 5.

⁵ In 'Zoeken naar de ziel' geeft Van der Kaaden bovendien een volledige bibliografie. D. Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel* (Nijkerk: Callenbach, 1994), 103-40.

⁶ A. Hibma, "<http://www.wgvandehulst.com>."

⁷ De kinderboeken die J. Dane aan een onderzoek onderwierp, zijn: Jaap Holm en z'n vrienden (1910), Gerdientje (1927), Ergens in de wijde wereld (1931) en Rozemarijntje (1933). Boeken voor kinderen van 8 – 12 jaar. J. Dane, *De vrucht van Bijbelsche opvoeding* (Hilversum: Verloren, 1996), 140-41.

Kaaden schreef in zijn biografie van W. G. van de Hulst over het ontstaan van de VOK-serie en hij verzamelde enkele reacties op de boekjes. Dit is het meest recente wat over de VOK-reeks verschenen is. Sinds 1994 is er geen achtergrondinformatie over de serie, of een analyse van de serie, verschenen.

1.2 Voorkennis

In deze tweede paragraaf worden enkele thema's, die verderop in deze scriptie belangrijk zullen blijken, toegelicht.

1.2.1 *De (christelijke) politiek van rond de eeuwwisseling*

Omstreeks de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw domineerden christelijke partijen de politiek. De Antirevolutionair Partij (ARP), in 1879 opgericht door de theoloog Abraham Kuyper, won in 1888 27 van de 100 Tweede Kamerzetels en kon daardoor het christelijke kabinet Mackay instellen.⁸ In dit kabinet stonden de katholieken en de protestanten broederlijk naast elkaar, als één front tegen de liberale partijen. Dit betekende een breuk met de voorgaande jaren, waarin liberale partijen de regering vormden. Het nieuwe landsbestuur liet stevig van zich horen. Vooral op het gebied van onderwijs voerde het hervormingen door, zoals we in de volgende subparagraaf zullen lezen. Hiernaast werd in 1917 het algemeen kiesrecht voor mannen ingesteld, na twee jaar mochten ook vrouwen van dit recht gebruik maken. Hierdoor werden alle Nederlanders boven de 25 jaar in de gelegenheid gesteld hun voorkeur bij de politiek bekend te maken. Ook werd in 1917 het kiesstelsel in de Nederland grondig gewijzigd. De verschillende kiesdistricten in Nederland werden opgeheven, waarna het stelsel van evenredige vertegenwoordiging werd ingevoerd.⁹

1.2.2 *De (christelijke) dagscholen*

In 1806 werd er een nieuwe onderwijswet ingesteld in Nederland. Hierin stond dat de kerken hun onderwijsbevoegdheid moesten afstaan aan de overheid. De onderwijs dat vanaf nu door de overheid verzorgd werd, kreeg een algemeen christelijk karakter. Hierin waren niet langer de verschillende leerstellingen van de diverse Nederlandse kerkgenootschappen te herkennen. De christelijke opvoeding beperkte zich op deze scholen tot het onderwijzen van de geschiedenis van de religie en de overdracht van christelijke zeden. Toen in 1848 een nieuwe grondwet, geschreven door Thorbecke, ingevoerd werd, veranderde er iets aan de positie van de kerkgenootschappen. De wet viel op daar haar aandacht voor nieuwe vrijheden, waar ook de nieuwe wet op vrijheid van godsdienst binnen paste. Deze hield in dat alle godsdiensten vanaf nu gelijke rechten hadden, gelijke bescherming genoten en de vrijheid kregen om zelf hun organisaties te besturen zonder dat de overheid zich hiermee zou bemoeien. Hiermee werd een mogelijkheid geboden aan kerkelijk organisaties die weer iets aan leerstellig, christelijk onderwijs wilden doen. In 1857 werd bovendien bij wet bepaald dat bijzondere scholen zonder toestemming van de overheid opgericht mochten

---

⁸ De grote winst van de ARP was mede te verklaren door de uitbreiding van het kiesrecht die in de jaren daarvoor had plaatsgevonden. In 1848 had slechts 3% van de Nederlandse burgers stemrecht, zij verkregen dit door de afdracht van een bepaalde belasting. In 1887 werd deze belasting verlaagd zodat een dubbel aantal burgers kon stemmen, in 1896 was dit aantal opnieuw verdubbeld doordat de welvaart in Nederland gestegen was. Het was mede door deze stijging in het aantal stemgerechtigden dat de ARP van Abraham Kuyper in 1888 een grote winst behaalde. E. Beekink (red), *Nederland in verandering: maatschappelijke ontwikkelingen in kaart gebracht, 1800-2000* (Amsterdam: Aksant, 2003), 123-24. Over de winst van de ARP: H. J. Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis* (Kampen: Kok, 2006), 678.

⁹ Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 738.

worden. Zij kregen geen financiële steun van de staat, maar werden ook niet belemmerd in hun bestaan.

De christelijke genootschappen zagen hun kans schoon en richtten in de jaren zestig van de negentiende eeuw christelijke onderwijsverenigingen, zoals de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs (1860) en de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs (1868) op, die gelieerd waren aan protestantse kerken. Met de steun van deze verenigingen vonden tientallen bijzondere scholen vervolgens voet aan grond.¹⁰ Maar doordat de kosten van dit onderwijs door de ouders zelf opgebracht moesten worden, hadden de scholen het niet breed. In 1899 werd bovendien de leerplicht ingesteld, wat voor christelijke ouders betekende dat ze hun kroost niet meer thuis mochten onderwijzen. Er kwam dan ook veel kritiek op de wet van christelijke organisaties die vreesden dat ouders nu verplicht werden hun kinderen naar openbare scholen te sturen omdat lang niet overal bijzondere scholen aanwezig waren. Deze felle reacties gaven het begin aan van de zogenaamde 'schoolstrijd': christelijke (politieke) groepen sprongen in de bres om een gelijkwaardige positie af te dwingen voor het bijzonder onderwijs. Dit betekende dat men onder andere juridisch gelijk gesteld wilde worden aan de openbare overheidsscholen om zo ook in aanmerking te komen voor subsidies.¹¹

In 1913 verzamelden alle zeven Tweede Kamerpartijen hun fractieleider en hun onderwijsspecialist in een commissie die tot een compromis moest komen met betrekking tot hervorming van het onderwijs. Na drie jaar overleg gaf de commissie het kabinet het advies bijzondere en openbare scholen aan elkaar gelijk te stellen. Dit advies kreeg wettelijke gevolgen door een grondwetswijziging in 1917 die de gelijkstelling bekrachtigde. In het kabinetsbeleid kwam de herziening praktisch tot uiting in een nieuwe onderwijsbepaling die in 1920 van kracht werd. Voor de voorstanders van het bijzonder onderwijs vormden deze ontwikkelingen een rijke beloning na jaren strijd. Gezamenlijk organiseerden verschillende christelijke onderwijsorganisaties in september 1920 een dankdienst in de Domkerk te Utrecht.

Nu de bijzondere scholen overheidssteun kregen en geprofessionaliseerd konden worden, groeide het aantal bijzondere scholen in Nederland. Hiermee steeg ook het aantal leerlingen dat voor dit onderwijs koos. In 1900 bezocht 31% van de leerlingen een bijzondere school, in 1920 was dat aantal gestegen tot 45% en in 1940 telde het aantal een meerderheid van 66%. De leerlingen die niet naar een bijzondere school gingen, bezochten het openbaar onderwijs.

1.2.3 De zondagscholen

In de jaren twintig van de negentiende eeuw klonk in de Nederlandse kerken een nieuw geluid. Deze was afkomstig van een groep van maatschappelijk geëngageerde christenen die deel uit maakte van een nieuwe opwekkingsbeweging die bekend werd onder de naam 'het Réveil'. De aanhangers van deze beweging waren ontevreden over het rationalisme dat steeds meer de overhand leek te krijgen in de kerk en theologie. De Nederlandse nationale crisis ten gevolge van de Belgische Opstand in 1830 en de cholera epidemie die heerste in 1832 zorgden ervoor dat binnen de protestantse kerken

---

¹⁰ J. de Bruijn (red), *Bepaald gebied. Aspecten van het protestants-christelijk leven in Nederland in de jaren 1880-1940* (Baarn: Ten Have, 1989), 170-84.

¹¹ Bruijn (red), *Bepaald gebied. Aspecten van het protestants-christelijk leven in Nederland in de jaren 1880-1940*, 166.

een verinnerlijking van het geloof plaats vond. Deze nieuwe koers kwam overeen met de boodschap van het Réveil dat de mens was verloren en dat innerlijke bekering noodzakelijk was.

Hoewel bij de oprichting van het Réveil het bewerkstelligen van innerlijke veranderingen binnen de kerk het doel was geweest, verschoof de focus al snel naar het stimuleren van christelijke hervormingen binnen de maatschappij.¹² Zo werden de aanhangers actief als bestrijders van onder andere drankmisbruik, prostitutie en armoede.¹³ Bij al deze activiteiten was het overbrengen van het evangelie een voornaam doel. Dit gebeurde vanaf 1836 ook op door aanhangers van het Réveil opgerichte zondagsschooltjes.¹⁴ Reeds sinds de zestiende eeuw bestonden er dergelijke zondagsscholen, gedragen door de kerken, waar christelijke basisonderwijs werd gegeven.¹⁵ De scholing bestond uit een aanbod van lees-, schrijf- en godsdienstonderwijs voor kinderen, 5 á 6 uur per zondag. Deze onderwijsvorm namen de aanhangers van het Réveil over. De Réveil-zondagsscholen hadden vooral tot doel het kerstenen van buitenkerkelijke kinderen en jongeren, waarbij uitgebreid aandacht werd besteed aan hun godsdienstige en zedelijke opvoeding.¹⁶

Naarmate de jaren versterken verdwenen de lees- en schrijflessen steeds meer naar de achtergrond en kwam er meer ruimte voor Bijbelonderwijs en de hier uit volgende evangelisatie. Nieuwe scholen die expliciet gericht waren op de verspreiding van het evangelie onder het volk, werden vanaf 1847 opgericht. De eerste zondagsschool in deze vorm startte in Rotterdam onder leiding van D. J. Gerretson, een aanhanger van het Réveil. Begin jaren tachtig van de negentiende eeuw waren er 850 scholen, met 100.000 leerlingen, onder dit signatuur.¹⁷

De zondagsscholen kregen werkelijk vaste vorm toen in 1865, met financiële en materiële steun uit Groot-Brittannië, de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging (NZV) werd opgericht.¹⁸ Opnieuw

---

¹² Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 629 - 33.

¹³ J. Dane, "Een veelzijdig evangelisatiemiddel - protestants-christelijke kinderboeken, circa 1850-1925," in *Tot volle waschdom - Bijdragen aan de geschiedenis van de kinder- en jeugdliteratuur* (Den Haag: Biblion, 2000), 242.

¹⁴ De eerste zondagsschool van het Réveil werd in 1836 opgericht in Den Haag, door dr. Abraham Capadose (1795-1874). J. C. Sturm, "De zondagsschool in historisch-pedagogische perspectief," in *Leren geloven in de lage landen*, ed. J. C. Sturm (red) en L. F. Groenendijk (Amsterdam: Vrije Universiteit, 1993), 109.

¹⁵ Men dateert het begin van de zondagsscholen vaak in het jaar 1780. In dat jaar richtte de Britse journalist, uitgever en evangelist Robert Raikes zondagsscholen op in de stad Gloucester. Deze zondagsscholen verwierven internationale bekendheid, onder andere doordat Raikes in zijn eigen krant veel aandacht aan de scholen besteedde. Het jaar 1780 duidt dan ook het begin van een internationale zondagsschoolbeweging aan, die zich met de tijd zou professionaliseren. Maar, zoals we in de hoofdttekst als lazen, kenmerkt het niet het werkelijke begin van de zondagsscholen. Reeds in de zestiende eeuw fungeerden er zondagsscholen in de Britse maatschappij. Ook hebben we kennis van Nederlandse 'dominicaal scholen' die vanaf het eind van de zestiende eeuw in 's-Hertogenbosch bestonden. Sturm, "De zondagsschool in historisch-pedagogische perspectief," 92-95. Over de oprichting van Raikes eerste zondagsschool: Dane, *De vrucht van Bijbelsche opvoeding*, 101-05.

¹⁶ Sturm, "De zondagsschool in historisch-pedagogische perspectief," 112.

¹⁷ Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 663.

¹⁸ Sturm stelt dat de oprichting in 1866 plaats vond, ondersteund door organisaties uit Noord-Amerika. Sturm, "De zondagsschool in historisch-pedagogische perspectief," 110. Deze informatie is hoogstwaarschijnlijk onjuist. De Nederlandse Zondagsschool Vereniging (NZV) vermeldt op haar website dat in 1865, in de Amsterdamse Jordaan, voor het eerst activiteiten van de NZV plaatsvonden. Zelf geeft zij als reden voor haar activiteiten dat er in die tijd grote gezinnen waren waarvan de kinderen op zondag onmogelijk in hun kleine huisjes konden blijven. 'De oudere kinderen kwamen daardoor op straat terecht en waren in feite de

waren bij deze oprichting Réveil-aanhangers nauw betrokken. Zes jaar na oprichting van de NZV kwamen de gereformeerden met een eigen zondagsschoolvereniging, Jachin, omdat deze vonden dat de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging te weinig eenduidig gereformeerd was. Hoewel een poging vanuit de NZV tot samengaan mislukte, hadden de beide verenigingen hetzelfde doel voor ogen: 'kinderen te wijden in de grondslagen van de christelijke cultuur en ze in aanraking te brengen met hogere religieuze en morele waarden, zoals geloof, gemeenschapszin en de decaloog'.¹⁹

Waar het zondagsschoolinitiatief eerst vooral bedoeld was voor buitenkerkelijke kinderen bleek al snel dat ook christelijke ouders hun kroost naar de lessen stuurden. Binnen het bestuur van kerken borrelden de discussies op of men de religieuze opvoeding van kinderen wel kon overlaten aan het lang niet altijd religieus geschoolde personeel van de zondagsschooltjes en of ouders hun plicht om hun kinderen gelovig op te voeden niet verzaakten door hen wat al te gemakkelijk naar de zondagsscholen te sturen. Maar de zondagsscholen werden ook geprezen. De meeste bekende verdediger van het onderwijsinitiatief was de oprichter van de Vrije Universiteit en de politieke partij ARP; Abraham Kuyper. Hoewel hij het woord 'school' in de naam zondagsschool wel erg werelds vond klinken, ging Kuyper in zijn lofrede op de zondagsscholen zelfs zo ver dat hij hen de redder van de christelijke kerk in de negentiende eeuw noemde.²⁰

1.3 Samenvatting

In dit eerste hoofdstuk werd informatie aangereikt die nodig is om de rest van de scriptie goed te kunnen lezen.

Begonnen werd in 1.1. met een overzicht van de relevante publicaties die verschenen zijn over W. G. van de Hulst of zijn serie Voor Onze Kleinen. Aan bod kwamen werken van Van de Hulst's eigen hand, als ook werken van anderen over zijn leven en schrijven. Het meest recente materiaal over de serie Voor Onze Kleinen verscheen in 1994.

In paragraaf 1.2. werd ingegaan op drie thema's die de situatie in Nederland met betrekking tot de politiek en het onderwijs, rond de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw, kleurden. Allereerst werd er gesproken over de politieke situatie. Bepalend was dat in die tijd christelijke partijen de regering vormden. Deze partijen voerden onder andere op het gebied van (bijzonder) onderwijs grote hervormingen door.

De ontwikkeling van het onderwijs, vanaf 1800, werd vervolgens beschreven. Nadat de kerken in 1806 hun onderwijsbevoegdheden hadden moeten overgeven aan de staat, kreeg de religieuze scholing een algemeen karakter. Pas in 1848, bij de invoering van een nieuwe grondwet, kreeg het

---

hangjongeren van die tijd. Medewerkers van de NZV haalden de kinderen binnen en leerden ze lezen aan de hand van Bijbelverhalen. Ze deelden Bijbelprenten uit wat voor deze kinderen een enorme luxe was.' Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging NZV, "<http://www.nzv.nl/over-nzv-uitgevers/historie-kwintessens-nzv-uitgevers/>." Augustus 2011. Ook Dane noemt 1865 als startpunt van de NZV, zie volgende voetnoot.

¹⁹ Dane, "Een veelzijdig evangelisatiemiddel - protestants-christelijke kinderboeken, circa 1850-1925," 244.

²⁰ Het enthousiasme van Kuyper klinkt duidelijk door in deze overtuiging. Of de zondagsscholen werkelijk de redding van de kerk waren, wordt door J. Dane in twijfel getrokken. Hij noemde de uitspraak van Kuyper 'op z'n minst dubieus'. Dane, *De vrucht van Bijbelsche opvoeding*, 110-11. Ook J. C. Sturm vindt deze bewering van Kuyper 'wellicht iets te veel eer' voor de zondagsscholen. Hij geeft bovendien de bron van Kuypers uitspraak: diens essaybundel 'Drie Kleine Vossen' uit 1901. Sturm, "De zondagsschool in historisch-pedagogische perspectief," 104.

leerstellig onderwijs weer de ruimte. Bijzondere scholen, gericht op één bepaalde (chirstelijke) leer, mochten vanaf dat moment bestaan maar kregen nog geen steun van de overheid. Aan het begin van de twintigste eeuw kwam zeer veel protest tegen deze ongelijkwaardigheid waarop de schoolstrijd losbarste. Deze strijd resulteerde uiteindelijk in een herziening van de onderwijswet, waarop in 1920 de bijzondere en algemene scholen aan elkaar gelijk gesteld werden. Steeds meer leerlingen bezochten vanaf nu het bijzonder onderwijs.

Naast het dagonderwijs, door de week, bestonden er zondagsscholen. Deze scholingsvorm waarin lees-, schrijf- en godsdienstonderwijs met elkaar gecombineerd werden, vond reeds in de zestiende eeuw voet aan de grond in Nederland. In de jaren twintig van de negentiende eeuw beleefde de scholen een opleving toen aanhangers van de nieuwe opwekkingsbeweging 'het Réveil' eigen zondagsscholen gingen opzetten. De beweging streefde eerst naar innerlijke veranderingen binnen de kerk, maar richtte naar mate de tijd verstreek haar aandacht steeds meer op christelijke, maatschappelijke hervormingen. Op de zondagsschooltjes, die 5 á 6 uur per zondag plaatsvonden, kregen de – meest buitenkerkelijke – kinderen les in zedelijke en godsdienstige zaken. Dit laatste aspect kreeg steeds meer aandacht, waarop de zondagsscholen vanaf de helft van de negentiende eeuw voornamelijk evangelisatie tot doel kregen.

De zondagsscholen kregen een professioneel karakter na de oprichting van de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging (1865) waarbij aanhangers van het Réveil sterk betrokken waren. Zes jaar later richtten de gereformeerden hun eigen zondagsschoolvereniging op: Jachin. De scholen werden nu steeds vaker bezocht door binnenkerkelijke kinderen, wat de vraag opriep of ouders de religieuze opvoeding wel mochten overlaten aan het vaak niet religieus geschoolde zondagsschoolpersoneel.

2 W. G. VAN DE HULST – ZIJN LEVEN EN WERK

‘Te mogen schrijven voor kinderen – ‘t is genade Gods.
En waar is schoner loon dan in de stille bewogenheid
of de ongeweten glimlach van een luisterend kind?’

W. G. van de Hulst,
in: *Herinneringen van een schoolmeester*.²¹

In dit hoofdstuk wordt de persoon W. G. van de Hulst (1879-1963) nader bekeken. De nu volgende pagina's geven antwoord op de vraag wat het leven van deze onderwijzer, die een bloeiende loopbaan opbouwde als kinderboekenschrijver, typeerde.

Willem Gerrit van de Hulst was vijftien jaar toen hij voor het eerst in zijn leven zelfstandig les gaf. Na twee jaar als kwekeling overdag in het lager onderwijs mee te hebben gelopen en 's avonds aan de Christelijke Normaalschool gestudeerd te hebben, werd hij opgeroepen door de Diaconieschool no. 4, aan de Jutfaseweg in Utrecht. Een 'kleine buitenschool [...] midden in de ruige streek van de pan- en steenovens'.²² Eén van de onderwijzers was afwezig waardoor Willem de gecombineerde tweede en derde klas lesgeven mocht. Het schoolmeester-zijn beviel hem, vooral op woensdagmiddag wanneer het moment van vertellen aanbrak. De kinderen, van de drie schoolklassen samen, luisterden naar hem met 'open mond en open ziel'.²³ Vierendertig jaar later was Willem Gerrit van de Hulst hoofd van deze school, de plaats waar zijn leven als schoolmeester en schrijver ooit begon.

2.1 Een kwekeling in de groei

In 1879, het jaar waarin de Schoolstrijd woedde en Abraham Kuyper zijn Antirevolutionaire Partij oprichtte, werd op 28 oktober in de Ganssteeg te Utrecht een jongen geboren.²⁴ De pasgeborene was de eerste zoon van Willem Gerrit van de Hulst, deze naam zou de kleine ook gaan dragen, en zijn half Duitse echtgenote Johanna Anthonia de Jager. Het echtpaar had al twee dochtertjes gekregen maar deze waren beiden slechts enkele jaren oud geworden. Moeder Johanna vertelde later aan haar zoon dat hij als jonge peuter ernstig ziek was geweest. Zijn ouders hadden gedacht ook hem te verliezen maar toen moeder eens biddend bij haar kind zat merkte ze dat 'een heilige heerlijkheid haar hart binnen kwam' zodat ze wist dat ze dit kind mochten houden.²⁵ Willem werd kort na zijn geboorte Nederlands-hervormd gedoopt.²⁶ Na vijf jaar enig kind geweest te zijn, kreeg hij een broertje: Hendrikus Christoffel, roepnaam 'Henk'.

---

²¹ W. G. Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester* (Kampen: Kok, 1948), 193.

²² Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 71.

²³ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 73.

²⁴ Meer over het Nederlands van 1879 is te vinden in hoofdstuk 1.2. Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 677.

²⁵ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 31.

²⁶ Tien jaar later was de Doleantie in Nederland een feit, door stevige interne discussies scheidden duizenden leden zich van de Nederlands-hervormde kerk af. Zo niet de familie van de Hulst, zij bleven altijd Nederlands-hervormd. Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 23.

Na een jaar met moeder en broertje thuis te zijn geweest, ging Willem naar de lagere school – de Nederlandsch Hervormde Tusschenschool aan de Springweg in Utrecht. Deze school stond in de volksmond bekend als ‘de school van Van Lummel’, verwijzend naar de Utrechtse onderwijzer en schrijver die enige tijd hoofdonderwijzer aan deze school was geweest en een duidelijke stempel had gedrukt op de pedagogiek die aangehangen werd op de school.²⁷

Toen Willems vader in 1887 overleed, viel binnen het gezin de belangrijkste bron van inkomen weg. Willem van de Hulst werd toen overgeplaatst naar de zogenaamde Diaconieschool no. 1.²⁸ Later zou Willem over deze school schrijven dat het de ‘school der armen’ was.²⁹ Tot aan het overlijden van de man des huizes had het gezin van de Hulst het redelijk goed gehad. Een klein eigen bedrijf in steenhouwerij zorgde voor de nodige inkomsten.³⁰ Maar na het overlijden brak een donkere tijd aan. Jaren later zette W. G. van de Hulst zijn herinneringen aan zijn leven op schrift. Hij beschreef hoe na het overlijden van zijn vader verdriet en armoede op het gezin drukten, ‘vader had het brood meegenomen, toen hij stierf’ en ‘trieste sombering [dreef] over het leven van het jongetje. [...] Zijn denken verwar[de] zich. Er [was] een poort gesloten, een donkere poort die hem beangstig[de] en waarheen hij toch altijd weer dwaal[de], die er niet was vóór de avond, dat hij met zijn moeder alleen aan tafel zat, en zij opeens begon te schreien.’³¹

Toen Willem twaalf geworden was en op het punt stond de lagere school af te ronden, bracht zijn moeder een bezoek aan de bovenmeester om met hem te spreken over de toekomst van haar zoon. Zij had in gedachten dat haar oudste zoon het vroegere steenhouwerbedrijfje van haar overleden man over zou kunnen nemen. Maar de bovenmeester had een andere mening. Hij vond dat Willem goed leren kon en wilde hem daarom graag als kwekeling: als schoolmeester in opleiding. Overdag zou Willem met hem meelopen, ‘s avonds moest hij lessen volgen aan de Christelijke Normaalschool. Het idee beviel Willems moeder en toen zij het haar zoon voorlegde werden beiden enthousiast. De kwekeling zou bovendien 25 cent per week verdienen. Deze bijdrage aan de huishoudpot was meer dan welkom.³² De koude zolder van hun bovenhuis werd Willems studieplek. Willem zat daar trouw te studeren, maar niet altijd keurig achter zijn boeken. Soms klom hij op zijn tafel en nam zo plaats in het raamkozijn. Hij keek dan uit over de stad en verwonderde zich over het leven dat zich beneden afspeelde.³³

---

²⁷ Zonder uitleg vermeldde W. G. van de Hulst, in een biografisch verhaal van zijn hand, over deze school dat het gaat om de bekende: ‘School van Van Lummel’. Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 17. De hier bedoelde H. J. van Lummel zette methoden op voor het zogenaamde zaak- en het aanschouwingsonderwijs. N. Bakker et al., *Reformpedagogiek in België en Nederland* (Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2002), 2, 119.

²⁸ De Diaconiescholen waren een ‘zuiver kerkelijke instituut, gesticht om de kinderen van de armen en bedeeden der gemeente kosteloos onderwijs te verschaffen’. Na enige tijd mochten ook andere kinderen de school bezoeken, tegen een kleine betaling. De eerste school dateerde uit 1748. Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 130. Deze zogenaamde nummerscholen waren in rap tempo uit de grond gestampt. De gebouwtjes waren slecht te verwarmen en te ventileren. Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 30.

²⁹ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 31.

³⁰ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 12.

³¹ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, resp. 29 en 26.

³² Jacques Dane ziet dit loon als één van de redenen waarom W. G. van de Hulst kwekeling werd. In het vaderloze gezin was iedere cent welkom. Dane, *De vrucht van Bijbelsche opvoeding*, 139.

³³ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 60-62.

De opleiding tot onderwijzer nam zes jaar in beslag. Hoewel Willem van de Hulst plezier had in het werk, viel het aanleren van de juiste spelling hem zwaar. Hij haalde meerdere malen slechte cijfers voor zijn opstellen. Aangespoord door zijn leraar, een liefhebber van retorica, moest Willem toch hoogdravende poëtische zinnen ophoesten. Toen hij ouder was brak Willem soms eigenwijs in een opstel een zin af. Dan liet Van de Hulst een zin eindigen door een rij puntjes toe te voegen. Op de scherpe vraag van zijn leraar waarom er geen 'ordentelijke hele' zin geschreven was, gaf Willem als antwoord dat op die puntjes iets stond dat men niet precies zeggen kon.³⁴

2.2 De eerste schreden

W. G. van de Hulst rondde met goed gevolg zijn opleiding tot leraar af. Al snel – onder andere door het grote lerarentekort in die dagen – vond hij een baan bij de Diaconieschool no. 4 aan de Jutfase weg in Utrecht. Het was de school waar hij als kwekeling al eens invallen moest. De lessen werden bezocht door 'ovenkinderen'; het kroost van arme arbeiders die werkzaam waren in de steenovens die in de wijk stonden. Van de Hulst verdiende hier ongeveer 400 gulden per jaar; geld dat voor een deel rechtstreeks uit de kerkelijke collectezakken afkomstig was.

Dit schooltje zou voor W. G. van de Hulst een zeer belangrijke rol in zijn leven gaan spelen. Bijna zijn hele leven zou hij hier als onderwijzer doorbrengen. Maar niet aan één stuk door. Toen Van de Hulst ongeveer een jaar als gediplomeerd leraar had lesgegeven, werd hij uitgeloot om in militaire dienst te gaan. In maart 1899 moest Van de Hulst zich melden. Hij deed dat niet met tegenzin: 'het pikante, vrijgevochten leven van den soldaat had vele beloften'. Maar de verveling die heerst binnen de militaire opleiding viel hem zwaar. De jonge onderwijzer verlangde hevig terug naar het vrije burgerleven en naar zijn werk op de Diaconieschool. Maar hij wist ook dat hij naar die school niet terugkeren kon. Want wanneer iemand, wegens militaire oproep, eervol ontslag gekregen had, werd diens plek snel weer opgevuld door een nieuwe leraar.³⁵

Deze eerste kennismaking met het leger, er zouden er rond de nationale mobilisatie van 1914 nog enkele volgen, was niet van lange duur. In juni 1899 vond de nog jonge Van de Hulst alweer tijd om deel te nemen aan een schrijfwedstrijd. De competitie was uitgeschreven door het Maandblad voor de Letterkunde. Van de Hulsts inzending onder de titel 'De ziekenkamer' werd uitgekozen als winnaar 'met algemeene stemmen'. In het Maandblad voor de Letterkunde zou Van de Hulst enige later een rubriek over gedichten vullen. Waar hij overigens al na vier keer mee stopt omdat er kritiek kwam op zijn manier van beoordelen. Hij wisselde deze rubriek datzelfde jaar nog in voor het publiceren van een serie brieven waarin hij zijn visie op kunst en literatuur uit de doeken deed. Hij schreef in deze epistels onder andere dat de ziel van de kunstenaar de materialen waarmee hij werkte tot leven moest wekken, zo moest er gestreefd worden naar schoonheid.

Deze drang naar het zoeken van schoonheid had W. G. van de Hulst overgenomen van de 'Tachtigers'. Deze groep schrijvers uit de jaren tachtig van de negentiende eeuw streefden met hun werken vooral naar schoonheid, als beweging tegen het moralistisch schrijven van hun dagen. In de jaren tien van de twintigste eeuw nam Van de Hulst enige afstand van deze beweging omdat hij vond

---

³⁴ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 66.

³⁵ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 133-37.

dat de schrijvers zich door hun verlangen schoonheid te creëren, zelf tot schepper hadden gemaakt. Terwijl er maar één werkelijke Schepper was: God.³⁶

Eind 1899 had W. G. van de Hulst zijn beroep als schoolmeester weer opgepakt. Ditmaal gaf hij les aan vijftien kinderen in het tweede leerjaar van de Christelijke school aan de Bloemstraat in Utrecht.³⁷ De school verschilde sterk van de Diaconieschool aan de Jutfaseweg. De leerlingen waren afkomstig uit nette burgermilieus en het gebouw was een stuk moderner dan dat van de Diaconieschool. Hoewel Van de Hulst zich vol ambitie aan het werk zette, ontstond er nooit een echte klik tussen de school en diens onderwijzer. Het personeel was hevig verdeeld in een kamp voor de hoofdonderwijzer van de school en een kamp tegen de man. Op W. G. van de Hulst had dit zijn weerslag, het plezier in het werk verging hem al snel. Van de Hulst's 'Herinneringen' schreef hij over de onderwijzer die hij zelf was: 'zijn school [was] hem langzaam aan niets anders dan een obscure werkplaats, een brood-geefster geworden, en de omgang met zijn kinderen een dagelijks weerkerend triest corvée'.³⁸

2.3 Veranderingen

Op een late zomeravond kreeg de jonge onderwijzer thuis bezoek. Het was de docent die zijn plaats op de Diaconieschool no. 4 ingenomen had toen Van de Hulst opgeroepen werd voor militaire dienst. De opvolger gaf te kennen dat hij ergens anders een baan had aangenomen en vroeg of W. G. van de Hulst wellicht zin had om naar zijn oude schooltje terug te keren. Opgetogen greep Van de Hulst deze kans en keerde in november 1901 terug naar de Diaconieschool. Hoewel het lesgeven hier ook niet allersimpelst was, had Van de Hulst weer plezier in zijn werk. Met een zekere tederheid beschreef hij later eens de praktijken tijdens de middaglunch. De drie onderwijzers die het schooltje rijk was, aten samen hun brood. De juffrouw maakte chocolademelk op het kacheltje, de mannen speelden schaak. De prettige onderlinge verhoudingen maakten het werken fijn: 'wat trek je moediger ten arbeid in een sfeer van goede kameraadschap dan met de kilte van correct vertoon'.³⁹

Gestimuleerd door de goede werkomgeving pakte W. G. van de Hulst het studeren opnieuw op. Hij leerde door voor hoofdonderwijzer en haalde zijn hoofdakke. Toen hij het goede nieuws van zijn slagen aan zijn moeder vertelde, had ze tranen in haar ogen van blijdschap – zo schreef Van de Hulst later. Maar het geluk duurde niet lang want enige tijd later werd moeder ziek. Ze zou niet meer beter worden en overleed in het voorjaar van 1905. Op vijftienvijftigjarige leeftijd was Willem Gerrit van de Hulst wees geworden. Zelf schreef hij dat hij die zeventiende april 1905, de sterfdag van zijn moeder, het beste wat de aarde hem gegeven had, verloren was.⁴⁰

Het overlijden van zijn moeder kenmerkte het begin van een periode waarin vele veranderingen zich voltrokken in het leven van W. G. van de Hulst. Allereerst was daar een fijne wending: Van de Hulst trouwde op zestien mei 1907 met Johanna Cornelia van Arkel. Samen betrokken ze een woning in een klein huis aan de Croesestraat in Utrecht. Ook op de school waar Van de Hulst les gaf, waren

---

³⁶ Dit blad was een bijlage bij 'de Jongelingsbode', een uitgave van het Nederlands Jongelings Verbond. Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 45-48.

³⁷ De school was onderdeel van de hulpvereniging 'Utrecht' voor Christelijk Nationaal Onderwijs. Website W. G. van de Hulst / biografie.

³⁸ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 137-43.

³⁹ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 144.

⁴⁰ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 166.

veranderingen gaande. Hoewel enkele moderniseringen het schoolleven aangenamer moesten maken, bleef het koude gebouwtje met de drie klaslokalen toch te kort schieten. Het schoolbestuur besloot in 1908 te verhuizen naar een nieuw gebouw met een dubbel aantal lokalen. Het stond aan dezelfde weg maar nu een stuk verderop, meer richting het centrum van Utrecht. Het oude schoolgebouw werd, met glas-in-lood en een toren, omgebouwd tot zogenaamde hulpkerk. Het zou onder de naam 'Vaartkerk' een verder leven leiden.⁴¹

Een jaar na de verhuizing werd het schoolhoofd van de Diaconieschool plotseling ernstig ziek. Schoolmeester Van de Hulst met zijn hoofdakte moest de lege plaats opvullen. Na drie jaren vervanging ging het zieke schoolhoofd met pensioen en werd W. G. van de Hulst benoemd tot hoofd van de school. Van de Hulst moest wennen aan de nieuwe positie die hij betrokken had. Hij ging de hoogste klas lesgeven, zoals het het schoolhoofd betaamde, maar miste zijn vertrouwde lokaal met de jonge tweede klassers. Toch won hij ook in deze positie het vertrouwen van zijn leerlingen en hun ouders.⁴²

Maar het geluk was opnieuw van korte duur. Een half jaar voor Van de Hulsts werkelijke benoeming als hoofd van de Diaconieschool overleed zijn vrouw aan de gevolgen van kraamvrouwenkoorts. Enkele dagen eerder was hun tweede dochter geboren. De jonge vader ervoer in diepe duisternis te zijn. Om aandacht te kunnen hebben voor het werk en de kinderen, trok het gezin in het huis naast de school. Later schreef Van de Hulst over deze tijd: 'Het gelaat van het leven [toonde] moede voren; het [had] scherpe trekken gekregen'.⁴³

2.4 Hongerige kinderzielen

Terwijl W. G. van de Hulst dit eerste decennium van de twintigste eeuw vele tegenslagen kende, ging het de wijk waarin de Diaconieschool stond voor de wind. De ovens waarbij de meeste van de ouders van de leerlingen werkten, werden gesloten en de welvaart steeg. Hiermee verdween langzamerhand de behoefte aan een echte Diaconieschool, waarop de naam van de gevel werd gebeiteld en vervangen werd door de nieuwe titel: 'Nederlands Hervormde Gemeente-school'. In de volksmond bleef de school echter 'de armenschool' waardoor vele ouders hun kind liever ergens anders aanmeldden. In een terloops ontstaan gesprek met een oud-klasgenoot die in de wijk was blijven wonen, hoorde W. G. van de Hulst hem vertellen dat de man zijn kinderen naar een 'goeie' school had gedaan, in de stad. Verbaasd vroeg hoofdonderwijzer Van de Hulst zich af waarom zijn school niet als een 'goeie' werd bestempeld. Hij concludeerde dat veel ouders zich wilden aansluiten bij de nieuwe trend om kinderen vooral veel kennis bij te brengen.

Deze hang naar intellectualisme paste Van de Hulst niet toe in zijn eigen school omdat hij vond dat de intellectualisering veel blij kinderlevens versomberde. De hongerige kinderzielen verkommerden hierdoor. W. G. van de Hulst zou deze nieuwigheid niet aanbidden, ook al koste hem dit soms een leerling.⁴⁴ Pas opgerichte scholen in de wijk stelden bovendien bezoekencommissies in die nieuwe leerlingen moesten werven. Van de Hulst zag ook deze ontwikkeling met lede ogen aan. Hij weigerde er aan mee te doen. Desondanks groeide zijn school enorm. Tweemaal moest hij opdracht geven het schoolgebouw te vergrootten.

---

⁴¹ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 167.

⁴² Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 169-71.

⁴³ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 173.

⁴⁴ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 174-75.

De school aan de Jutfaseweg bloeide en haar hoofdonderwijzer had het druk. Toch vond W. G. van de Hulst voldoende tijd om aandacht te besteden aan zijn andere passies: het schrijven van kinderverhalen en het nadenken over juiste kinderliteratuur. Rond 1908 deed Van de Hulst mee aan een wedstrijd van de *Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging*. De deelnemers werd gevraagd verhalen in te zenden die bedoeld waren voor bepaalde leeftijdscategorieën. W. G. van de Hulst stuurde twee verhalen in: 'Van een klein meisje en een grote klok' en 'Ouwe Bram'.⁴⁵ Beide verhalen werden bekroond, waarmee Van de Hulst een bekende naam werd binnen de vereniging.

In 1909, een jaar na de winst van de verhalenwedstrijd, verscheen Van der Hulsts eerste jongensboek: 'Willem Wijcherts'. W. G. van de Hulst liet niet zijn eigen naam op de kaft van het boekje afdrukken, maar gebruikte het pseudoniem Jan van de Croese. De naam verwees naar de straat waar Van de Hulst op dat moment woonde: de Croesestraat in Utrecht. In dit eerste gedrukte boek van Van de Hulst kwamen veel thema's naar voren die later kenmerkend bleken voor diens vertelstijl. Het waren de thema's liefde voor geschiedenis, ontzag voor God binnen protestants kader, afkeer van leugen en bedrog en aandacht voor spannende avonturen.⁴⁶

Rond deze tijd werd W. G. van de Hulst ook werkzaam voor het Maandblad van de Letterkunde, zoals we eerder dit hoofdstuk al zagen. Het kenmerkte de dubbele betrokkenheid die W. G. van de Hulst bij kinderlectuur had. Enerzijds was hij de schrijver die met zijn geheel eigen focus op het kind en zijn beleving een nieuwe koers voer binnen de kinderboekenwereld, anderzijds was Van de Hulst werkzaam binnen organisaties die dit schrijven beoordeelden, zoals het Maandblad van de Letterkunde. Later werd W. G. van de Hulst ook lid van de Jeugdcommissie van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, één van de organisaties die kinderboekjes voor zondagsscholen recenseerde.⁴⁷ Boekjes die onder andere geschreven werden door W. G. van de Hulst zelf. In de jaren dertig van de twintigste eeuw was Van de Hulst zelfs enige jaren bestuurslid van de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging. Op Van de Hulsts initiatief werden de prijsvragen van de NZV in ere hersteld. Hij bekleedde zelf de functie van voorzitter van de prijsvraagcommissie.⁴⁸ Ook hier is te zien dat W. G. van de Hulst op diverse manieren invloed had binnen de wereld van de kinderlectuur.

2.5 Aandacht voor gezin, school en maatschappij

Toen rond 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak, werd Nederland gemobiliseerd. Ook W. G. van de Hulst moest zich opnieuw bij het leger melden. Hij werd als reserve-korporaal gelegerd in Vreeland. Hier ontmoette hij het hoofd van de lagere school aldaar. Via deze collega maakte hij kennis met de dochter van een Gereformeerde oud-dominee van Vreeland, haar naam was Jeannette Maan. Enige tijd na deze ontmoeting, toen de verplichtingen in het leger achter de rug waren, trouwde W. G. van de Hulst deze jonge vrouw.⁴⁹ In zijn 'Herinneringen' schreef Van de Hulst hier over: '[toen] lachte nieuw huwelijksgeluk door de sombering van de tijd heen.'⁵⁰ Jeannette Maan schonk haar man drie zonen en een dochter, zo werd het huishouden uitgebreid tot acht personen.

---

⁴⁵ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 169.

⁴⁶ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 31.

⁴⁷ J. Dane, "'Hoe meer gij in mij leest, hoe meer gij mij bemint' - De kinderboeken van de Jeugdcommissie van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, 1915-1940," *Met Andere Woorden* 26, no. 2 (2007): 13-21.

⁴⁸ Hibma, "<http://www.wgvandehulst.com>."

⁴⁹ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 17-18.

⁵⁰ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 179.

Hoewel Van de Hulst het op zijn school steeds drukker kreeg, nam hij ruim de tijd voor zijn gezin. Toen de dominee eens langs kwam om Van de Hulst te werven voor een commissie, stelde deze laatste dat hij op zondagavond – tijdens de vergaderingen van de commissie – reeds betrokken was bij een jeugdvereniging, wijzend op zijn zoons die kibbelend achter in de kamer speelden. Deze dominee, ds. Barger, was predikant van de Vaartkerk die gehuisvest was in het oude schoolgebouw van de Diaconieschool no. 4. De dominee vormde een belangrijke steun voor W. G. van de Hulst: ‘tot diens [Van de Hulsts] diepe verheuging en sterke opbouw’.⁵¹

In 1929 werd W. G. van de Hulst medeoprichter en voorzitter van de Christelijke Auteurs Kring. De organisatie vormde een vakbond voor christelijke schrijvers en nam hiermee een belangrijke plaats in binnen de (kinder-)boekenwereld.⁵² Ook in zijn rol als voorzitter zette Van de Hulst zich regelmatig fel af tegen de stijl van de meeste kinderverhalen. ‘Alles druipt van deugd en zedigheid en godsvrucht. Van schuld en verlossing, van zonde en genade is geen sprake’, schreef W. G. van de Hulst.⁵³ Van de Hulst was wars van deze opsmuk. Het verhaal moest eerlijk verteld worden, vanuit het perspectief van het lerende en opgroeiende kind dat wel eens een fout maakte. Met deze gedachte centraal gesteld, schreef W. G. Van de Hulst zeer veel kinderboeken. De meesten werden uitgegeven bij uitgeverij Callenbach, in Nijkerk. De Friese tekenaar Tjeerd Bottema vergezelde het overgrote deel van de eerste drukken van gedetailleerde tekeningetjes. Vanaf 1933 nam de oudste zoon van W. G. van de Hulst, die dezelfde naam gekregen had als zijn vader, maar aangesproken werd met ‘Wim’, het illustreren voor zijn rekening. Wim was toen nog geen twintig jaar. Tjeerd Bottema begreep dat aan de medewerking van de zoon de voorkeur werd gegeven, maar stelde in een brief aan uitgeverij Callenbach wel dat men moet ervoor waken dat Van de Hulst jr. de tekeningetjes van Bottema niet na zou maken. De uitgeverij stelde de tekenaar gerust: de jonge Van de Hulst had een geheel eigen, vrije tekenstijl.⁵⁴

Dertig jaar lang, tot aan zijn pensioen, bleef W. G. van de Hulst hoofdonderwijzer van zijn schooltje aan de Jutfaseweg in Utrecht. Hoewel hij meerdere malen de kans had gekregen het lesgeven achter zich te laten om alleen met het schrijven door te gaan, koos Van de Hulst er voor bij ‘zijn kinderen’ te blijven. Hij was bang zonder kinderen om hem heen niet meer tot schrijven in staat te zijn. Na zijn pensionering bleek dat het ontbreken van kindergezelschap geen belemmering vormde. Tot aan zijn overlijden bleef W. G. van de Hulst kinderverhalen schrijven. Nu steeds meer voor het echt jonge kind, van vijf – zes jaar oud.⁵⁵ Een omvangrijk oeuvre werd zo opgebouwd.

Toen Van de Hulst nog werkzaam was op de lagere school, voelde het soms alsof hij twee heren moest dienen: het onderwijs en de literatuur. Maar de twee waren aan elkaar verbonden. Beiden draaiden volgens W. G. van de Hulst om ‘het kind in zijn onbewustheid’. Buitenstaanders geloofden niet altijd dat de ‘twee heren’ tegelijkertijd recht gedaan konden worden. Ze suggereerden dat de schoolmeester onder zijn werktijd de boekjes zou schrijven. Die beschuldiging deed Van de Hulst pijn. Toch liet hij zich niet door deze kritiek weerhouden.

---

⁵¹ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 180.

⁵² Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 51.

⁵³ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 57. Oorspronkelijke bron wordt in dit boek niet vermeld.

⁵⁴ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 87-95.

⁵⁵ W. G. Van de Hulst jr., *Wachten op de kraakwagen* (Kampen: Kok, 1988), 132.

Het oeuvre van W. G. van de Hulst groeide uit tot een omvangrijk en waardevol bezit voor de Nederlandse kinderlectuur. Onder zijn eigen favorieten schaarde hij 'Peerke', geïnspireerd op de tijd van de Eerste Wereldoorlog, 'Bello' en de verhalen over het meisje 'Rozemarijntje'.⁵⁶

2.6 De vernieuwer leefde door

Aan het einde van zijn loopbaan als schrijver en leraar waren er onder andere scholen naar W. G. van de Hulst vernoemd en in de wereld van de kinderliteratuur was Van de Hulst een klinkende naam geworden. Ook door de Nederlandse staat werd waardering uitgesproken; W. G. Van de Hulst werd reeds in 1934 tot ridder geslagen. Velen zagen in hem een vernieuwer op het gebied van de pedagogiek en kinderlectuur doordat W. G. van de Hulst het kind centraal durfde te stellen, met diens beleving van de wereld. Niet het inprenten van (religieuze) kennis, maar het kind bij de ziel aanspreken, om het zo zelf te laten invoelen wat goed is, was voor Van de Hulst zeer belangrijk. In 1941 zei hij tijdens een bijeenkomst van de *Christelijke Auteurs Kring* hierover: 'wij [kinderboekenschrijvers] vullen dus de zielen niet. Wij maken hoogstens eigen krachten wakker. Door de herkenning. Daarom zullen we boekfiguren als levende wezens moeten scheppen, er geen dienstbaren van maken, die ideeën of geestelijke waarheden hanteren' [...] 'opdat wij hen mogen openen wat leeft in hun eigen ziel'.⁵⁷

Deze visie zag men terug in zijn manier van lesgeven en in zijn boeken. De nieuwe kijk op leren en leven 'met het kind' leefde door na het overlijden van de onderwijzer en schrijver. Toen W. G. van de Hulst op 31 augustus 1963 voor de laatste maal zijn ogen sloot, was het verhaal van de populaire onderwijzer en kinderboekenschrijver nog lang niet uit. Hij en zijn verhalen leefden door in de harten van vele volwassenen en kinderen.

2.7 Samenvatting

W. G. van de Hulst werd geboren op 28 oktober 1879. Hij was de zoon van een steenhouwer en zou dit beroep na het overlijden van zijn vader overnemen. Maar de bovenmeester van de lagere school die Van de Hulst bezocht, bood aan dat Van de Hulst bij hem in de leer mocht komen. Zo begon de onderwijs carrière van W. G. van de Hulst. Overdag liep hij mee op school, 's avonds studeerde hij op zijn zolderkamer.

Na zijn diplomering ging W. G. van de Hulst, eerst als invaller en later als gediplomeerd onderwijzer, lesgeven aan de Diaconieschool no. 4, aan de Jutfaseweg in Utrecht. Dit schooltje zou een gedurende zijn gehele loopbaan een uiterst belangrijke rol spelen. Na hier enige tijd les te hebben gegeven, werd Van de Hulst in 1899 opgeroepen voor militaire dienst, waardoor zijn baan tot Van de Hulsts spijt aan een ander moest worden gegeven. In datzelfde jaar nam hij deel aan een competitie van het Maandblad voor de Letterkunde. Zijn inzending onder de titel 'De ziekenkamer' werd bekroond.

Nadat zijn dienstdienst werkte Van de Hulst korte tijd op een andere christelijke school, maar hij kon al snel terugkeren naar zijn geliefde schooltje aan de Jutfaseweg. Van de Hulst ging nu opnieuw studeren en haalde zijn hoofdakte. Korte tijd hierna overleed zijn moeder wat een grote klap

---

⁵⁶ Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 214.

⁵⁷ De uitspraak is afkomstig uit inleiding onder de titel 'Zijn wij opvoeders', die W. G. van de Hulst hield op 5 april 1941. Dit gebeurde tijdens een bijeenkomst van de Christelijke Auteurs Kring in het huis van schrijver P. Korthuys. W. G. Van de Hulst, *Het kind en zijn boek* (Baarn: G. F. Callenbach, 1995), 17-18, 149.

betekende voor de jonge docent. Nieuw geluk kwam in zijn leven toen hij trouwde met Johanna Cornelia van Arkel.

Doordat W. G. van de Hulst een hoofdakte bezat, was hij de aangewezen persoon om het hoofd van de school te vervangen toen deze plotseling ziek was geworden. Hoewel eerst onzeker in de nieuwe positie, ging ook deze rol W. G. van de Hulst goed af. Hij werd na enkele jaren officieel benoemd tot hoofd van de school. Maar dit geluk werd overschaduwd door het overlijden van zijn vrouw, na de geboorte van hun tweede dochter.

Terwijl het gezin Van de Hulst het in deze periode niet gemakkelijk had, bloeide de wijk, waar de school van de hoofdmeester stond, op. Door de stijgende welvaart bleek er niet langer behoefte te zijn aan een diaconieschool, waarop de naam veranderd werd in 'Nederlands Hervormde Gemeenteschool'. Naast zijn werkzaamheden hier, had W. G. van de Hulst aandacht voor zijn passie voor het schrijven van kinderverhalen. Hij nam in 1908 met twee verhalen deel aan een wedstrijd van de Nederlandse Zondagsschoolvereniging. Beiden inzendingen werden bekroond. Een jaar later verscheen zijn eerste boek 'Willem Wijcherts'. Van de Hulst raakte vanaf nu steeds hechter met de boekenwereld verbonden doordat hij bij het Maandblad voor de Letterkunde in dienst kwam, later werd hij ook lid van de Jeugdcommissie van het Nederlandsch Bijbelgenootschap waar hij een dubbele rol vertolkte – enerzijds als recensent van zondagsschoolboekjes, anderzijds als schrijver van dergelijke boekjes.

Toen W. G. van de Hulst in 1914 opnieuw aan het werk moest binnen het leger, ontmoette hij zijn tweede vrouw: Jeannette Maan. Het gezin Van de Hulst werd in de jaren daarna uitgebreid met drie zonen en nog een dochter.

In 1929 richtte Van de Hulst, samen met anderen, de Christelijke Auteurs Kring op – een vakbond voor christelijke schrijvers. De Kring nam een belangrijke positie in binnen de boekenwereld. Voorzitter Van de Hulst uitte regelmatig kritiek op de stijl van de meeste kinderboeken, hij vond ze te overdreven zedig en herkende hierin niet de leefwereld van een kind waarin wel eens iets fout ging en waar van deze fouten geleerd mocht worden. In zijn eigen kinderboeken stelde Van de Hulst deze kinderwereld wel centraal. De boekjes werden op de markt gebracht door uitgeverij Callenbach. De boekjes werden in gezinnen en op dag- en zondagscholen uitermate populair doordat ze tot de verbeelding van de jonge lezertjes spraken.

Tot aan zijn pensioen bleef W. G. van de Hulst hoofdonderwijzer van de school aan de Jutfaseweg in Utrecht. Schrijven bleef hij tot aan zijn overlijden in 1963. Van de Hulst was toen uitgegroeid tot een bekendheid en werd door velen gezien als een vernieuwer op het gebied van pedagogiek en kinderlectuur.

3 VOOR ONZE KLEINEN – EEN BESPREKING IN ZES STAPPEN

Zoals we in de biografie van W. G. van de Hulst zagen, probeerde deze kinderboekenschrijver met zijn verhalen de zielen van jonge lezertjes open te stellen.⁵⁸ In dit hoofdstuk richten we onze aandacht op de manier waarop Van de Hulst het religieuze aspect van de kinderziel probeerde aan te spreken. Dit doen we door onderzoek te doen naar de vraag welke kenmerken van religie een rol spelen in de serie ‘Voor Onze Kleinen’ (VOK) en hoe deze een rol spelen. In zes stappen bekijken we de religieuze kenmerken grondig. We zullen zien dat het gebed het belangrijkste religieuze aspect vormt, daarom wordt uitgebreid op de vorm en inhoud van de gebeden ingegaan. Alle religieuze aspecten samen vormen het beeld van religie zoals dat in de VOK-verhalen naar voren komt. Dit beeld wordt schematisch weergegeven in paragraaf 3.7.

Het onderzoeksgebied bestaat uit de eerste tien delen van de 21-delige reeks Voor Onze Kleinen.⁵⁹ Deze tien verhalen werden geschreven door W. G. van de Hulst, tussen 1920 en 1930. Voor dit onderzoeksgebied is gekozen omdat de eerste negen boekjes veel dezelfde kenmerken bevatten. Om te begrijpen dat deze negen boeken opvallend vaak overeenkomen, werd nummer tien uit de reeks ook in het onderzoek betrokken. Dit boekje week in verhaalstijl en – lengte af van de vorige negen. De boekjes uit de VOK-reeks speelden een grote rol binnen het lagere onderwijs. Ze werden gebruikt op (protestantse) dagscholen en werd als kerstgeschenk weggeven aan de bezoekertjes van zondagsscholen. Op het ontstaan en de verdere receptie van de boeken wordt uitvoerig ingegaan in hoofdstuk 4.

3.1 (1) Verhaallijn

De kinderboekjes uit de serie Voor Onze Kleinen zijn herkenbaar door hun typerende verhaalopbouw. Hoewel de verhalen inhoudelijk iedere keer verrassend zijn, is de cadans hetzelfde.

3.1.1 Rustige kennismaking

De boekjes nemen de lezer allereerst mee naar de wereld van één, twee of drie kleine kinderen. De verhalen beginnen over het algemeen met een beschrijving van de situatie waarin de kinderen zich bevinden. Een enkele keer wordt het verhaal geopend met een inkijkje in het wel een wee van een dier: een vogeltje is van een muurtje gevallen en zit nu doodstil midden op de weg of een hond dwaalt door de sneeuw, zoekend naar zijn huis. De karakters worden na deze opening voorgesteld: meestal met hun naam, soms ook met een korte typering. Over hond Fik wordt geschreven: ‘Hij is een sterke hond’. Aan de introductie van zijn baas Jan voegt het verhaal toe dat het gaat om ‘Dikke Jan’.⁶⁰

---

⁵⁸ Zie het citaat op pagina 22 en de bijbehorende voetnoot 57.

⁵⁹ W. G. Van de Hulst, *Fik*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1920). W. G. Van de Hulst, *Van Bob en Bep en Brammetje*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1921). W. G. Van de Hulst, *Allemaal katjes!*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1922). W. G. Van de Hulst, *Van de boze koster*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1923). W. G. Van de Hulst, *Het huisje in de sneeuw*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1924). W. G. Van de Hulst, *Van drie domme zusjes*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1925). W. G. Van de Hulst, *Bruun, de beer*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1927). W. G. Van de Hulst, *Zo’n griezelig beest!*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1928). W. G. Van de Hulst, *Het wegje in het koren*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1929). W. G. Van de Hulst, *Grote Bertus en kleine Bertus*, Voor Onze Kleinen (Nijkerk: G. F. Callenbach, 1930). Verder de VOK-boekjes genoemd.

⁶⁰ Van de Hulst, *Fik*.

We leren de kinderen meestal kennen in een rustige situatie. Grote Bertus zit voor het raam bonen te sorteren, Bob, Bep en Brammetje lopen over een zandpad omdat ze door moeder op pad gestuurd zijn om grootmoe aardbeien te brengen, Hans en Hennie zitten in de leesles op school. Regelmatig bevindt de openingssituatie zich in een natuurlijk omgeving, bijvoorbeeld in de tuin of op een weg door het bos. Van de tien boekjes die we hier bespreken, beginnen er vijf hun verhaal in de natuur. Drie anderen beginnen het verhaal met een situatie in of rond het woonhuis. Eenmaal vormt de school het verhaaltoneel, de dorpsstraat is één keer beginlocatie.

No.	Titel	Openingscène				Beschrijving
		Natuur	Thuis	School	Dorp	
1	Fik					In de winkelstraat
2	Van Bob en Bep en Brammetje					In het bos
3	“Allemaal katjes!”					In de tuin
4	Van den boozen koster!					Op straat voor huis
5	Het huisje in de sneeuw					In het bos
6	Van drie domme zusjes					Op een stille weg
7	Bruun de Beer					In huis
8	“Zoo’n griezelig beest!”					In de leesles
9	Het wegje in het koren					Tussen het koren
10	Grote Bertus en kleine Bertus					In huis

3.1.2 Een onverwachte wending

Na het gedeelte waarin de lezer heeft kunnen kennismaken met de verhaalfiguren, breekt de volgende fase aan. Eén van spannende en emotionele ontwikkelingen, her en der afgewisseld met rustige momenten. Hoe normaal de omstandigheden in de openingsscène ook lijken, al snel komt er een onverwachte wending in het verhaal. Bonensorteerder Bertus ziet buiten plotseling een handje door de struiken komen. Bob, Bep en Brammetje gaan vissen zoeken in een meertje en vinden even later hun klompjes opgehangen in een boom en Hans en Hennie blijken een kikker bij zich te hebben die midden onder de leesles ontsnapt. Vanaf dat moment volgen de gebeurtenissen zich in rap tempo aan elkaar op. Bertus raakt verlegen van het meisje dat uit de struiken komt, de drie vissenvangers worden intens bang wanneer het opeens gaat onweten in het bos en Hans en Hennie moeten verschrikt de kikker vangen, terwijl hun juffrouw in paniek de gang op rent.⁶¹

Deze heftige emoties zijn een kenmerk van de stijl van de VOK-boekjes. De verhalen worden verteld vanuit de beleving van de kinderen, met alle door hen gevoelde spanning en vreugde.

⁶¹ Terzijde. De onverwachte gebeurtenissen in de VOK-verhalen bevatten vaak sprookjeselementen. Jacques Dane somde enkele van deze elementen op, we zien ze grotendeels terug in de VOK-boeken: *Enge mannen en vrouwen*: Bob, Bep en Brammetje zien een enge, oude vrouw hout sprokkelen in het bos. *Verdwalen in een donker bos*: opnieuw bij Bob, Bep en Brammetje maar ook bij ‘Het huisje in de sneeuw’. *Slecht weer*: in dezelfde twee verhalen spelen onweer en sneeuw een rol. Verder lezen hierover: J. Dane, "Protestantse sprookjes? De Toveracademie en het (orthodox) protestantisme," *Pedagogiek* 25, no. 4 (2005): 305.

3.1.3 *Bezinning*

Hoewel de verhalen bol staan van uiteenlopende gevoelens, wordt ieder verhaal bekroond met een moment van rust. Wanneer de kinderen totaal bevreesd zijn, is het stevast tijd voor een moment van bezinning. Dan wordt er gebeden. De kinderen nemen hiertoe zelf het initiatief wanneer zij alleen zijn, maar meestal bevinden zij zich ten tijde van het gebed in de buurt van een volwassene. Over het algemeen is dit de moeder van de kinderen. Met deze persoon bidden zij samen. Na het gebed is de rust in het verhaal volledig teruggekeerd. Regelmatig volgt nu een wijze les, die komt van de volwassene of van het kind. Deze les is meestal religieus gekleurd, zoals ook het geval is in 'Van Bob, Bep en Brammetje' wanneer kleine Bram moeder het volgende antwoord geeft op de vraag of hij niet bang was in het bos: 'De lieve Heer zorgt voor ikke!'⁶² En Toos, die gespeeld had in een korenveld en weggejaagd was door de veldwachter, wordt toegesproken door haar grootvader met de woorden: 'Maar je mag ook niet in het koren lopen. Dat mooie koren hebben de mensen van God gekregen... en jij hebt het vertrapt. Dat is heel ondeugend...'⁶³

Na het bezinningsmoment, bestaande uit een gebed met of zonder de toevoeging van een wijze les, is het in de verhalen meestal tijd om naar bed te gaan. Vermoeid na een avontuurlijke dag, maar met een rustig gemoed, vallen de kinderen in slaap.

3.1.4 *Huiselijk realisme*

De natuur en de thuissituatie zijn vaste elementen in de VOK-boekjes. Ze staan in de verhaallijnen regelmatig als contrast tegenover elkaar. De natuur is de wijde wereld waar spannende dingen gebeuren. Het woonhuis vormt daarentegen een besloten, veilige plek. De voorkeur van W. G. van de Hulst om zijn verhalen in de natuur of in en rondom huis of in de omgeving van een dorp te laten afspelen, valt binnen de stijl van het 'huiselijk realisme'.⁶⁴ In de alledaagse omgeving gebeurde van alles. Dat de voorkeur van Van de Hulst voor de situering van een verhaal in de eenvoudige context van het dorpse leven een hit was, valt op te maken uit het feit dat we in talloze kinderboeken van andere schrijvers uit de negentiende en twintigste eeuw deze situering terug zien.⁶⁵

3.1.5 *Moeder en Vader*

In de huiselijke scènes speelt moeder, hetzij vaak op de achtergrond, een belangrijke rol. Zij creëert de huiselijke sfeer, zorgt voor de huishouding en is in grote mate verantwoordelijk voor de goede opvoeding van haar kinderen. In de boekjes zijn de contactmomenten tussen moeder en kind talrijk. Een goed voorbeeld van de warme sfeer die om de moederfiguur heen hangt, geeft het verhaal 'Het huisje in de sneeuw'. Hierin wordt de volgende huiselijke situatie beschreven: 'moeder zit aardappelen te schillen. De koffiepot pruttelt op het lichtje. De vlammetjes in de kachel knetteren zacht'.⁶⁶ Wanneer de kinderen bang of verdrietig zijn, is het meestal hun moeder die hen geruststelt. Wanneer grote Bertus 's nachts ontdekt dat zijn eendje, genaamd kleine Bertus, ontsnapt is en hij

---

⁶² Van de Hulst, *Van Bob en Bep en Brammetje*.

⁶³ Van de Hulst, *Het wegje in het koren*.

⁶⁴ Het overgrote deel van het oeuvre van W. G. van de Hulst past binnen dit genre. M. Wijma, "W. G. van de Hulst," *Lexicon Jeugdliteratuur* (1984): 1-10.

⁶⁵ D. J. Bos, "De verbeelding van de dominee," *Bouwsel voor 't leven, de traditie van de protestantse kinderliteratuur* (2003): 102. David Bos analyseerde achttien kinderboeken waarin een predikant op de één of andere manier een rol speelde. Slechts één van deze verhalen was niet gesitueerd in een dorp, maar in een stad.

⁶⁶ Van de Hulst, *Het huisje in de sneeuw*.

daarom in angst zijn ouders roept, komt moeder naar boven om hem te kalmeren. Vader vangt ondertussen het kleine eendje in de tuin.

Deze stoere daad van vader is één van de weinige gelegenheden waar over de vaderrol binnen het gezin gesproken wordt. Hij komt lang niet in ieder verhaal ter sprake. Waar wel over de vader verteld wordt, heeft hij vaak de rol van strenge, rechtvaardige opvoeder. Zo neemt de dokter uit het verhaal 'Allemaal katjes!' zich voor de vader van zijn twee buurmeisjes te spreken over de ravage die de katjes van de meiden hadden aangericht in het doktershuis. En wanneer kinderen in verschillende verhalen bij thuiskomst hun stoute bezigheden opbiechten, gebeurt dit tegenover moeder én vader. De ouders vormen dan een collectief.

Twee verhalen vallen in dit verband op omdat zij afwijkende rollenpatronen vertonen. Allereerst het verhaal onder de titel 'Zo'n griezelig beest!' waarin vader de opvoedende taak van moeder overneemt, omdat moeder door ziekte niet intensief bij het leven in huis betrokken kan zijn. De huishoudelijke taken worden overgenomen door een tante van de kinderen. Dat de leer methode van de vaders vaak minder zachtzinnig was dan die van de moeders, leert dit verhaal. Wanneer de kikker die door de broertjes Hans en Hennie gevangen werd, in huis ontsnapt en voor paniek zorgt, leert vader de kinderen met harde hand de les: 'en vader kwam binnen, en rukte de dekens weg. En ze kregen allebei een draai om hun oren. Vader gromde: 'Jullie zijn deugnieten...''⁶⁷

Het tweede verhaal, dat met betrekking tot de vader/moeder-verhoudingen in het oog springt, is getiteld 'Het wegje in het koren'. De traditionele rollen zijn in dit verhaal omgedraaid. Doordat vader ziek op bed ligt, moet moeder de hele dag ver weg op het land aan het werk. Zij komt enkel ter sprake wanneer ze 's avonds thuis komt en dochter Tineke moet huilen om wat er die dag is gebeurd. De veldwachter had Tineke ontdekt tussen het kostbare koren van een boer waarna het meisje naar haar vader was gebracht. Deze trad niet hardhandig op maar zei slechts 'Je bent een kleine deugniet'. Toch wordt de traditionele rol van de moeder in dit verhaal niet helemaal vergeten, want wanneer Tineke die avond naar bed gaat is het grootmoe die haar wegbrengt. Samen kijken ze terug op de dag en spreken zachtjes een gebed uit.⁶⁸

3.1.6 Milieu

De kinderen die de hoofdrollen spelen in de VOK-verhalen, zijn meestal afkomstig uit een eenvoudig milieu. Typerend is het boekje over Bruun, de beer, waarin verteld wordt dat twee broertjes graag een nieuwe beer voor hun zieke zusje zouden kopen omdat zij haar knuffelbeer kwijt hebben gemaakt. Maar dat zal niet zomaar lukken, want: 'Vader had niet veel geld. Moeder ook niet. En zij, zij hadden helemaal niets'.⁶⁹

Een ontmoeting van twee verschillende milieus vindt plaats in de verhalen 'Het wegje in het koren' en 'Van drie domme zusjes'. In het eerste verhaal ontmoet de eenvoudige Tineke de 'deftige' Toos. In hun enthousiaste spel besluiten ze van kleren te wisselen. Toos vraagt of ze Tineke's klompjes aan mag. Eerst reageert Tineke een beetje verschrikt 'Mijn klompjes? Dat kan niet. Dan worden jouw mooie schoentjes zo lelijk..' Maar wanneer Toos voorstelt dat Tineke dan haar mooie lakschoentjes aan mag, gaat Tineke akkoord: 'Ja?.. Doen? Kom maar! Dan ben ik Tineke, en dan ben jij Toos, en dan

---

⁶⁷ Van de Hulst, *Zo'n griezelig beest!*

⁶⁸ Van de Hulst, *Het wegje in het koren.*

⁶⁹ Van de Hulst, *Bruun, de beer.*

gaan we samen wandelen...’ Dat deze nieuwe kleren niet helemaal in het milieu van Toos passen, blijkt wanneer ze - opgeschrikt door de veldwachter - naar huis rent. Daar ziet Dina, de meid, haar komen ‘en dat vreemde kind vliegt zó maar naar binnen met haar vuile klompjes aan; ... met haar vuile klompjes aan zó maar over het mooie kleed’. Wanneer de kinderen elkaar weer ontmoeten in Tineke’s huis, in bijzijn van volwassenen, vertelt de oma van Toos dat Tineke de mooie kleren houden mag. Maar de kleren blijven wel bijzonder, want Tineke mag ze niet iedere dag aan. Alleen op zondag en wanneer er iemand jarig is.⁷⁰

De tweede ontmoeting tussen arm en rijk speelt zich af in de grote tuin van een baron. Daar vindt de lezer diens kleindochter Nettie op een ligstoel. Het meisje moet herstellen van ziekte. Dat dit meisje afkomstig is uit een gegoed milieu wordt als volgt beschreven: ‘Ze ligt op een prachtige stoel met zijden kussens. Ze heeft prachtige kleren aan. En op een tafeltje staat een zilveren schaal vol kersen.’ De baron heeft in zijn grote tuin een wagen gevonden waarin een jongetje zit. Het is de kleine Jopie die door zijn drie zusjes was achtergelaten toen ze aardbeien wilden zoeken. De zusjes vinden hun broertje uiteindelijk terug wanneer ze door de hond en de knecht tussen de struiken gevonden worden. De zusjes ‘huiten van bangheid’ [...] ‘Ze durven niet opkijken. Ze zijn zo verlegen. Ze zijn zo geschrokken van die wilde hond, en van die deftige baron, en van de deftige knecht’. Omdat Nettie opbloeit door de kinderen om haar heen, belooft de baron dat de kinderen de volgende dag terug mogen komen om weer aardbeien te plukken.

3.2 (2) Religie in de VOK-boekjes

Zoals we aan het begin van de voorgaande paragraaf zagen, neemt het bezinningsmoment een belangrijke plek in, in de verhalen van de VOK-serie. Scherper nog stellen we dat dit bezinningsmoment de kern vormt en ook het doel is waar de verhalen naar toe werken. Deze bezinningsmomenten bevatten expliciet religieuze componenten. Hoe dat concreet vorm krijgt bekijken we in deze tweede paragraaf.

3.2.1 Het gebed

‘Toen zei Daan, heel zachtjes: ‘Dikkie, hoor’ es!...’ En hij fluisterde Dikkie iets in zijn oor. Dikkie knikte. Dikkie zei, óók heel zachtjes – ‘Ja!’ En toen gingen ze allebei op hun knietjes zitten. Ze bogen eerbiedig hun hoofdjes. Ze deden hun handen samen. En hun ogen dicht.. En ze zeiden heel zachtjes wat. Het was zo eenzaam in het witte bos. Wie zou die zachte stemmetjes horen? O, maar die kleine, bange, jongetjes wisten wel, wie hen horen kon.. Toen was het, of ze niet zo erg bang meer waren... Toen was het, of ze niet zo erg alleen meer waren.’⁷¹

In het hierboven weergegeven fragment uit het verhaal ‘Het huisje in de sneeuw’ lezen we hoe Daan en Dikkie zachtjes bidden. De broertjes zijn verdwaald in het grote, besneeuwde bos waar ze doorheen moeten om vader een kannetje koffie te brengen. Wanneer de jongens zich realiseren dat ze echt de weg kwijt zijn, beginnen ze – vermoeid door het lopen - te huilen. Terwijl Daan zijn broertje troost, komt hij op het idee samen te gaan bidden.

Het gebed van Dikkie en Daan staat niet op zich. In ieder VOK-boekje neemt het gebed een belangrijke plaats in. Dit bidden tot ‘de lieve Heer’ gebeurt meestal door de hoofdrolspelende kinderen wanneer zij alleen of in gezelschap van andere kinderen zijn. Vaak ook worden zij

---

⁷⁰ Van de Hulst, *Het wegje in het koren*.

⁷¹ Van de Hulst, *Het huisje in de sneeuw*.

ondersteund door ouders, grootouders of min of meer onbekende volwassenen die de kinderen in de loop van het verhaal ontmoet hebben. Een enkele keer gebeurt het dat verteld wordt over een volwassene die alleen bidt. De gebeden in de boekjes vormen het voornaamste kenmerk van christelijke religiositeit in de verhalen van de VOK-serie.

3.2.2 *Spreken over..*

Naast de gebeden zijn er talrijke momenten waarop over ‘de lieve Heer’ gesproken wordt, zonder dat dit in gebedsvorm gebeurt. Een voorbeeld hiervan is de vraag die Koosje nog snel aan haar moeder stelt, wanneer het kind in bed ligt en bijna in slaap valt. ‘Voor poesjes mag je niet bidden, hé moes?...’ Waarop moeder antwoordt: ‘Wel zeker, kindje, dat mág wel. Zeker, de lieve Heer zorgt ook voor de dieren. Maar de dieren weten dat niet. Wij weten het wel! Doe het maar, hoor!’⁷² Koosje, die haar poesjes kwijt is, kan nu rustig slapen – overigens zonder dat verteld wordt of Koosje daadwerkelijk nog voor haar poesjes gebeden heeft.

Onder deze groep religieuze taal in de VOK-boekjes vallen ook de wijze, christelijke lessen die af en toe in de afronding van een verhaal naar voren gebracht worden. In het vorige hoofdstuk zagen we al dat kleine Bram zijn moeder duidelijk maakte dat hij niet erg bang geweest was in het bos, door stellig te zeggen dat God voor hem zorgde. Van meer poëtische aard zijn de regels die het einde van het verhaal over Nettie en haar grootouders, de baron en baronnes, afsluiten. De zinnen worden niet aan één van de verhaalfiguren toegeschreven, maar lijken een religieuze epiloog. Er staat:

‘Boven de muur zijn de donkere bomen.
En nog hoger is de donkere lucht.
En nog hoger zijn de schitterende sterren.’⁷³
En nog hoger is de hemel.
Daar woont de lieve Heer, die voor al zijn schepselen zorgt.
De vogeltjes weten het niet.
Maar de kindertjes weten het wél.’⁷⁴

3.2.3 *Religieuze gedragsnormen*

Er wordt in de verhalen niet gesproken over religieuze, christelijke symbolen zoals het kruis, het doopvont, de preekstoel en dergelijke. Nergens ook wordt er in de thuissituatie uit de Bijbel gelezen. Het enige verhaal waarin de christelijke religie in meer facetten dan alleen het bidden en het ‘spreken over..’ voorkomt, is het verhaal onder de titel ‘Van de boze koster’. Zoals de titel al doet vermoeden speelt het verhaal zich af rondom en binnenin de kerk: het domein van de koster. Dit verhaal is bijzonder interessant omdat hier gedragsnormen met betrekking tot de kerk expliciet naar voren komen. Wanneer een uitgebroken biggetje de kerk in rent en drie jongens de big daarbinnen willen vangen, houden ze rekening met de omgeving waarin zij zich bevinden. De jongens ‘doen heel, héél stilletjes. En de jongens trekken hun klompen uit. Want dat mág niet: zomaar met je klompen in de kerk...’ En even verder vertelt het verhaal: ‘De jongens liepen op hun kousen door de kerk, - héél voorzichtig: op hun tenen. In de kerk mag je geen leven maken’.

---

⁷² Van de Hulst, *Allemaal katjes!*

⁷³ De zin ‘En nog hoger zijn de schitterende sterren’ is afgedrukt in de vierde druk uit 1932. De zin is weg gelaten uit de omnibus die uitgeverij Callenbach uitgaf in 1981. Onduidelijk is waarom deze zin hier is verdwenen.

⁷⁴ Van de Hulst, *Van drie domme zusjes.*

Ondertussen zit de dominee in zijn huis te schrijven aan de preek voor de volgende zondag. Zijn tuin grenst aan de kerk. In de buitenmuur van het kerkgebouw zit een deurtje waardoor de dominee zondags naar binnen gaat. Over de dominee wordt verteld: 'De dominee zat stil in de Bijbel te lezen, - en in nog veel méér dikke boeken. Want morgen was het zondag. Dan luidde de klok. En dan kwamen de mensen naar de kerk. En dan moest hij aan de mensen vertellen van God, en van de Here Jezus, die in de hemel woont; die alles ziet, die alles weet,... De Bijbel, dat was het boek van God. En de dominee las héél lang, en héél stil.'⁷⁵ Wanneer de dominee plotseling geluiden in zijn tuin hoort, kijkt hij op. Hij moet lachen wanneer hij ziet dat door het deurtje eerst een biggetje, dan vele kleine kinderen en vervolgens een boze koster naar buiten komen. De dominee 'moet zo lachen; zo lachen!'⁷⁶ Hoewel de kinderen, zich bewust van de bijzondere omgeving, probeerden geen leven te maken in de kerk, moet de dominee lachen wanneer er een dier en een bonte stoet mensen door het kerkdeurtje buitelen. Kennelijk vindt hij het beeld niet stuitend. De lach van de dominee relativeert de strenge toon die op enkele punten in het verhaal te lezen is.

3.3 (3) De plaats en functie van het gebed in de VOK-boekjes

Nu we weten dat religiositeit in de VOK-boekjes het meest expliciet naar voren komt in het gebed, willen we naar dit aspect nauwkeuriger onderzoek doen. In dit hoofdstuk komen we tot de ontdekking welke plaats het gebed in neemt in het verhaal, letterlijk: wanneer wordt er gebeden. Daaruit vloeit voort dat we antwoord geven op een tweede vraag: wat is de functie van dit gebed.

3.3.1 Meerdere malen

In het voorbeeld dat we aan het begin van de vorige paragraaf gaven, zagen we dat de broertjes Dikkie en Daan een gebed uitspraken in het bos. Aanleidingen om dit te doen waren de voelbare vermoedheid maar vooral ook de angst die hen overviel toen ze door het bos dwaalden. Deze opeenstapeling van ongemakken leidde er toe dat de jongens rust zochten in een gebed. Maar een dergelijke wanhoop is in de VOK-verhalen niet altijd de aanleiding tot gebed. Naast de spontaan begonnen gebeden, zijn er ook de rituele gebeden voor het slapen gaan. Wanneer de dag ten einde loopt vindt het gebed stevast plaats, hoe vaak er dat etmaal ook al gebeden is. De zieke moeder uit het verhaal 'Zo'n griezelig beest!' drukt haar zoons op het hart 's avonds te bidden, 'en zul je ook elke avond voor moes bidden, - écht bidden?' Waarop haar jongens antwoorden: 'Ja, moes; - vást!' Wanneer Dikkie en Daan, twee andere broertjes, na een avontuur weer veilig thuis zijn en het moment van naar bed gaan aangebroken is, bidden ook zij hun avondgebed. Dikke vertelt moeder dat ze in het bos ook gebeden hadden, waarop moeder blij knikt. Opgetogen zegt zij: 'dat is héél goed, hoor! De lieve Heer ziet alles. Hij zag jullie ook in het eenzame bos'.⁷⁷

---

⁷⁵ Over ditzelfde citaat schreef universitair docent geschiedenis van het Christendom David Bos dat deze voorstelling van de hardwerkende, preekvoorbereidende predikant de kinderen leerde dat het beroep van de dominee niet aankwam 'op kortstondig uiterlijk vertoon, maar op langdurige, ernstige voorbereiding'. Het beeld van de predikant die op zondag opeens verschijnt op de kansel en 'zomaar' preekt, wordt hierdoor menselijker – ook de predikant moet hard studeren voor zijn preek. Het citaat ondersteunt tegelijkertijd het gezag van de predikant. De voorbereiding van de eredienst was – zo laat het gedrag van de dominee hier zien – een uiterst serieuze zaak. Bos, "De verbeelding van de dominee," 83.

⁷⁶ Van de Hulst, *Van de boze koster*.

⁷⁷ Van de Hulst, *Het huisje in de sneeuw*.

Ook in het boekje 'Van Bob en Bep en Brammetje' bidden de kinderen twee maal. Het eerste gebed vindt plaats wanneer ze bij een oude vrouw in huis schuilen voor heftig onweer. De kinderen zijn bang voor de donder en bliksem maar de vrouw stelt hen gerust door te vertellen dat ze de Heer gevraagd heeft hen te bewaren. Ze hoeven niet bang te zijn, want de Heer ziet hen altijd. Dit doet het oudste kind terugdenken aan toen ze, eerder in het verhaal, te lang in het bos speelden, waardoor ze niet voor de onweersbui thuis konden komen. De Heer heeft dat ook gezien. De berouwvolle jongen bidt, net zoals de oude vrouw. 'Niemand zag het, en niemand kon horen wat hij zei. Maar de lieve Heer wel. De lieve Heer ziet alles. Hij hóórt alles ook.' 's Avonds vertellen de kinderen hun avonturen aan hun ouders. Daarna gaan ze naar bed. Maar voordat ze onder de dekens duiken zeggen ze eerst hun avondgebedjes op.⁷⁸

Niet in alle verhalen wordt twee maal gebeden. Het inkeermoment dat het spontaan opgezegde gebed bewerkstelligt, is niet altijd noodzakelijk in de verhalen. Soms is het verhaal niet zó overweldigend voor de kinderen, dat ze ergens rust willen zoeken. We zien dat bijvoorbeeld in het boekje over grote Bertus en kleine Bertus. Daarin zijn verschillende spannende momenten, maar die worden op een dusdanige manier met 'gewone' gebeurtenissen afgewisseld dat het nergens tot een climax komt.⁷⁹ In de verhaal waarin slechts eenmaal gebeden wordt, vindt de reflectie 's avonds plaats – vóór het naar bed gaan.

3.3.2 *Functies*

Wanneer de kinderen overdag, midden in het verhaal, besluiten te bidden, zoeken ze hiermee rust en veiligheid. Het gebed heeft dit gewenste effect inderdaad meestal tot resultaat. Zo vinden Daan en Dikkie na het bidden opeens de weg uit het bos waarin zij verdwaald zijn. Bovendien krijgen zij hulp van een hondje dat hen troost.⁸⁰

Ook de gebeden voor het slapengaan vormen meestal een rustpunt voor de kinderen. In deze rust reflecteren ze op wat die dag is gebeurd. Nu de situatie niet bedreigend is, kunnen ze ontspannen nadenken over welke dingen ze wel of niet goed hadden gedaan. Na deze bezinning vallen de kinderen met een kalm hart in slaap. Een goed voorbeeld hiervan vinden we in het verhaal 'Het wegje in het koren' waarin grootmoe met Toos bidt, voor het slapen gaan. Tijdens het zachte bidden van grootmoe komt Toos tot rust, 'en Toos haar hartje [werd] stil en blij'.⁸¹

Maar in het verhaal over Bruun, de beer, heeft het avondgebedje niet stevast het rustgevende effect. De broers Ko en Kees liggen al in bed wanneer ze nog onrustig nadenken over de gebeurtenissen van die dag. Ze hebben de knuffelbeer van hun zieke zusje kwijt gemaakt en voelen zich hier schuldig over. Kees had, voor dat hij het bed in stapte, niet gebeden. Hij durfde niet goed. Ko had wel vluchtig gebeden, 'op zijn knieën vóór het bed; maar heel haastig... O, nee, dat was niet écht bidden... Ko durfde óók niet. Ze hadden kwaad gedaan. Dat wisten ze wel... En ze hadden het niet eens aan moeder gezegd. Nee, dan durf je niet te bidden. God ziet alles'. Wanneer Bruun een dag later teruggevonden wordt en er geen geheimen meer zijn, durven de jongens weer vrijuit hun avondgebeden op te zeggen. Daarna 'slapen ze heerlijk. Nu is alles weer goed'.⁸²

---

⁷⁸ Van de Hulst, *Van Bob en Bep en Brammetje*.

⁷⁹ Van de Hulst, *Grote Bertus en kleine Bertus*.

⁸⁰ Van de Hulst, *Het huisje in de sneeuw*.

⁸¹ Van de Hulst, *Het wegje in het koren*.

⁸² Van de Hulst, *Bruun, de beer*.

3.4 (4) De vorm van het gebed

In de paragraaf 3.3 maakten we onderscheid tussen de gebeden die spontaan, ergens in de loop van het verhaal, opgezegd werden en de gebeden die op een vast moment, voor het slapengaan, plaatsvonden. In dit hoofdstuk vergelijken we deze twee typen qua uiterlijke vorm met elkaar. We stellen de vraag: hoe wordt er gebeden? We letten hierbij nog niet op de inhoud, daartoe komen we in de volgende paragraaf.

3.4.1 Spontane gebeden

In het verhaal over Bob, Bep en Brammetje bidt Bob een gebed omdat hij zich schuldig voelt dat de kinderen, onder zijn verantwoordelijkheid als oudste, te lang in het bos hadden gespeeld waardoor ze in onweer terecht waren gekomen. Het verhaal beschrijft hoe Bob bidt: 'en Bob deed stilletjes zijn ogen dicht, en zijn handen samen'.⁸³ Een uitgebreidere beschrijving komen we tegen in het boekje 'Het huisje in de sneeuw' waar het gebed van Daan en Dikkie beschreven wordt. Duidelijk staat de gebedshouding van de jongens beschreven: 'En toen gingen ze allebei op hun knietjes zitten. Ze bogen eerbiedig hun hoofdjes. Ze deden hun handen samen. En hun ogen dicht.. En ze zeiden heel zachtjes wat.' Door het sluiten van de ogen en het vouwen van de handen kan het kind zich afsluiten voor de buitenwereld en zich richten op het gebed. Deze manier van bidden komt veelvuldig voor in de VOK-boekjes. Nergens bidt een kind schreeuwend of rennend door het bos, steeds wordt gezocht naar verstillig.

In één van de VOK-verhalen wordt een uitgebreide en intieme beschrijving gegeven van de manier waarop volwassenen bidden. Het inkijkje is opgenomen in het verhaal over Jan en zijn hond Fik. Dit verhaal wordt beschreven vanuit het perspectief van de hond. Hij is Jans trouwe metgezel en wijkt niet graag van diens zijde. Wanneer Jan ernstig ziek wordt en bedrust moet houden, mag Fik niet bij hem zijn. Fik voelt zich alleen en gaat toch stiekem de kamer in waar Jan slaapt. Wanneer hij daar binnen is, komt moeder even bij Jan kijken. Fik schrikt en verstopt zich onder de kast. Moeder gaat op een stoel naast het bed zitten en huilt zachtjes. Dan gebeurt er iets dat Fik niet begrijpen kan: 'Maar toen... tóén deed ze iets vreemds. Ze vouwde haar handen samen; ze deed haar ogen dicht; ze boog haar hoofd een beetje.. Sliep ze toen? ... Nee, ze sliep niet. Ik zag, dat ze wat zei met haar lippen; maar ik kon niets verstaan. Soms tilde ze haar handen een beetje op... Maar weet je, wat het vreemde was? ... Het verdriet ging langzaam weg van moes' gezicht, heel langzaam. Ja, en toen ze haar ogen weer open deed, keek ze haast een beetje blij...' De hond zegt vervolgens het gebeurde niet te kunnen bevatten. Hij vraagt zich af: 'als je verdriet hebt, en je doet je ogen dicht, en je handen samen, en je zegt heel zachtjes wat, - gaat het dan over? Fik begrijpt het niet. Jullie wel?'⁸⁴

In dit voorbeeld valt op hoe de hond in de positie van het kleine kind kruipt. De ervaringen van de hond en het niet kunnen duiden van wat er gebeurt, zouden de jonge lezers zelf ook kunnen overkomen. Door vanuit het perspectief van de hond te spreken, stapt W. G. van de Hulst in de belevingswereld van zijn kleine lezertjes.

3.4.2 Avondgebeden

De devote gebedshouding van de moeder uit het vorige verhaal, komen we ook tegen wanneer de kinderen 's avonds naar bed gaan. Waar over een avondgebed verteld wordt, wordt hieraan vaak

---

⁸³ Van de Hulst, *Van Bob en Bep en Brammetje*.

⁸⁴ Van de Hulst, *Fik*.

toegevoegd dat de kinderen door de knieën gaan. In het verhaal ‘Allemaal katjes’ zeggen twee zusjes ’s avonds een gebedje op, terwijl ‘ze [...] met hun knietjes op het bed [zitten].’⁸⁵ Ook Daan en Dikkie ‘knielen voor hun bedje neer’ wanneer ze hun avondgebed zeggen.⁸⁶ En grote Bertus zegt zijn avondgebed op terwijl hij op zijn knietjes zit, aan moeders’ schoot.⁸⁷ Het gebed van Nettie, uit ‘Van drie domme zusjes’, vormt een uitzondering op de regel. Zij is ziek en kan daardoor niet knielen naast haar bed. Liggend onder de dekens zegt zij haar gebed voor het slapen gaan: ‘en Nettie vouwde haar handjes op het dek. Zij zei daar avondgebedje op’.⁸⁸ Een enkele keer wordt niet beschreven in welke houding de kinderen bidden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het gebed van Toos, uit het verhaal ‘Het wegje in het koren’. Over dit gebed wordt wel verteld dat grootmoe Toos helpt bij het bidden, waarbij Toos’ handen bij grootmoe een rustig plekje vinden: ‘Leg [...] je handjes maar in mijn handen; - dan zullen we samen alles aan de lieve Heer vertellen’.

Overigens wordt in het verhaal ‘Allemaal katjes!’ uitgebreid gesproken over het naar bed gaan van de dokter, omdat hij hierbij de twee verloren katjes ontdekt, maar ontbreekt in de beschrijving van zijn avondritueel een gebed.⁸⁹ Alleen wanneer de gebeurtenis het slapengaan van kinderen betreft, komt het bidden aan de orde.

3.5 (5) De inhoud van het gebed

In dit vijfde hoofdstuk vergelijken we de twee vastgestelde gebedstypen, spontane gebeden en avondgebeden, inhoudelijk met elkaar. Wat wordt er nu eigenlijk gebeden? We vragen ons af wat de twee verschillende groepen inhoudelijk van elkaar onderscheidt en waarin ze overeenkomen.

3.5.1 Spontane gebeden

Op één uitzondering na wordt nergens in de VOK-boeken precies weergegeven wat een kind of volwassene precies bidt. Er wordt wel veel over de inhoud van de gebeden gesproken. Een voorbeeld hiervan is de uitleg die een oude vrouw geeft aan Bob, Bep en Brammetje. De vrouw heeft de kinderen onderdak geboden tijdens een onweersbui, maar de kinderen blijven bang voor het harde gerommel in de lucht. Om hen gerust te stellen slaat de vrouw haar armen om de kinderen heen en sluit haar ‘vriendelijke ogen’. Wanneer het vervolgens even stil is geweest in het huisje, legt de vrouw de kinderen uit wat ze net heeft gedaan: ‘Ik heb aan de lieve Heer gevraagd, of Hij ons bewaren wil. Dan kan het onweer ons geen kwaad doen’.⁹⁰

3.5.2 Avondgebeden

Het geven van een samenvatting van een gebed vinden we ook bij de avondgebeden. Na een lange dwaaltocht door het bos liggen Daan en Dikkie ’s avonds in hun eigen, veilige bed. Moeder zegt: ‘moeder heeft de lieve Heer ook al gedankt, dat jullie thuis zijn. Hij is héél goed voor ons...’

Dichterbij een letterlijke weergave van het gebed komt de beschrijving van het spreken van grootmoe, wanneer zij met Toos bidt voor het slapengaan. Toos had met vriendinnetje Tineke in het

---

⁸⁵ Van de Hulst, *Allemaal katjes!*

⁸⁶ Van de Hulst, *Het huisje in de sneeuw*.

⁸⁷ Van de Hulst, *Grote Bertus en kleine Bertus*.

⁸⁸ Van de Hulst, *Van drie domme zusjes*.

⁸⁹ Van de Hulst, *Allemaal katjes!*

⁹⁰ Van de Hulst, *Van Bob en Bep en Brammetje*.

korenveld gespeeld, waardoor vele korenaren vertrapt waren. Wanneer Toos heeft toegegeven dat ze die dag geen 'lief en gehoorzaam meisje' was geweest, stelt grootmoe voor samen te bidden. In het verhaal worden de verschillende elementen van het gebed besproken. 'Grootmoe vraagt, of de Heer Toos al haar kwaad vergeven wil... Toos wil wel een lief en gehoorzaam meisje zijn; - maar dat is heel moeilijk. Ze vergeet het télkens wéér. Grootmoe vraagt ook aan de Heer, of Hij Toos helpen wil... Grootmoe bidt ook voor Tineke haar vader, die zo ziek is, en niet werken kan. Grootmoe bidt heel zacht, heel eerbiedig. Toos luistert. Ze bidt zachtjes mee.'⁹¹

In al de verhalen is er één beschrijving die woordelijk weergeeft wat een kind gebeden heeft. Het gaat hier om een zin uit het avondgebed van de broertjes Ko en Kees, die de lievelingsbeer van hun zieke zusje kwijt hadden gemaakt. Wanneer de beer weer terecht is, biechten ze alles op aan hun ouders en bidden ze voor het slapengaan hun avondgebed. 'Ze hebben ook gebeden: Lieve Heer, vergeef ons het kwaad!... Wij hebben er zo'n spijt van!'⁹² Door letterlijk een gedeelte van het gebed weer te geven, wordt het berouw van de jongens benadrukt.

De taal waarin de gebeden, of de gesprekken over God, worden weergegeven is simpel. Het verschilt niet van het eenvoudige taalgebruik zoals dat voorkomt wanneer in de verhalen over wilde spelletjes in het bos of over een ontsnappende kikker in het klaslokaal gesproken wordt. Door de ingetogen houding van de biddende figuren, wordt er wel een bepaalde sereniteit gecreëerd, maar de woorden van het gebed blijven altijd kinderlijk en spontaan. Er wordt bijvoorbeeld geen gebruik gemaakt van traditionele christelijke gebeden, zoals het Onze Vader.⁹³

3.6 (6) Het godsbeeld

Het gebed neemt, zoals we zagen, een belangrijke plaats in binnen de VOK-boekjes. We kennen nu haar vorm en inhoud. Hiermee komen we tot het laatste aspect van deze analyse. Uiteindelijk draaien alle spontane gebeden, avondgebedjes en al het 'spreken over' om het contact met God. In deze paragraaf bekijken we welk beeld van God in de boekjes wordt opgeroepen.

3.6.1 De lieve Heer

Allereerst is het belangrijk te weten dat het woord 'God' nergens in de boekjes voorkomt. Waar het over de geadresseerde van alle gebeden gaat, wordt over 'de lieve Heer' gesproken. Altijd in die combinatie van bijvoeglijk en zelfstandig naamwoord. Dit is een belangrijk gegeven. Het vertelt de lezers dat de Heer lief is; vertrouwenswaardig en rechtvaardig. Het lieve Heer ziet om naar zijn kinderen. De grootmoe uit het verhaal 'Van drie domme zusjes' drukt dit de zieke Tineke nog eens op het hart, wanneer het kind vindt dat het beter worden zo lang duurt, zo blijkt uit de volgende dialoog 'Ach, Nettie, de lieve Heer weet het wel. Die weet alles... Zul je heel geduldig zijn?' 'Ja, oma!' 'Dat is goed, mijn kind... De lieve Heer zorgt voor de zieke kindertjes. Dat weet je wel.' 'Oma, zorgt de lieve Heer óók voor de kindertjes, die niet ziek zijn?' 'O, zeker... De lieve Heer zorgt voor alle mensen en alle kindertjes; voor de kleinen en voor de groten.' Wanneer Nettie die avond in haar bed ligt, benadrukt grootmoe opnieuw de zorgzaamheid van de lieve Heer: 'Zie je wel, Nettie. De lieve Heer zorgt voor de zieke kindertjes. Nu ben je opeens zo blij geworden... Zul je nu geduldig zijn? Zul je nu gauw slapen gaan?'⁹⁴

⁹¹ Van de Hulst, *Het wegje in het koren*.

⁹² Van de Hulst, *Bruun, de beer*.

⁹³ Het Onze Vader is een traditioneel gebed binnen de kerken, te vinden in de Bijbel, Matteüs 6: 9-13.

⁹⁴ Van de Hulst, *Van drie domme zusjes*.

Dit nabije beeld van God maakt Hem vriendelijk en toegankelijk. Maar de Heer is geen gelijkwaardige vriend van het kind, er blijft een bepaalde afstand waardoor de kinderen ontzag voor de Heer hebben. Even eerder schreven we dat de twee broertjes die beer Bruun hadden kwijt gemaakt amper durfden te bidden. Dit werd veroorzaakt door schuldbesef: ze hadden kwaad gedaan. Daardoor konden ze niet met onbevangen gemoed tot God spreken.

3.6.2 *Alomtegenwoordig*

Het niet kunnen bidden van de broertjes hing ook samen met de alomtegenwoordigheid van God. Hij had kennis van de stommititeit die ze hadden begaan door de beer kwijt te maken. God weet alles, staat er in verschillende VOK-verhalen. God ziet alles wat de kinderen doen. God weet ook hoe de toekomst zal verlopen. De moeder van Hans en Hennie die ernstig ziek is, vertelt dit aan haar zoons: 'De lieve Heer in de hemel weet wel, dat moes ziek is. Hij weet álles. De lieve Heer weet ook, wanneer moes weer beter wordt. Hij zal moes nóóit vergeten.'

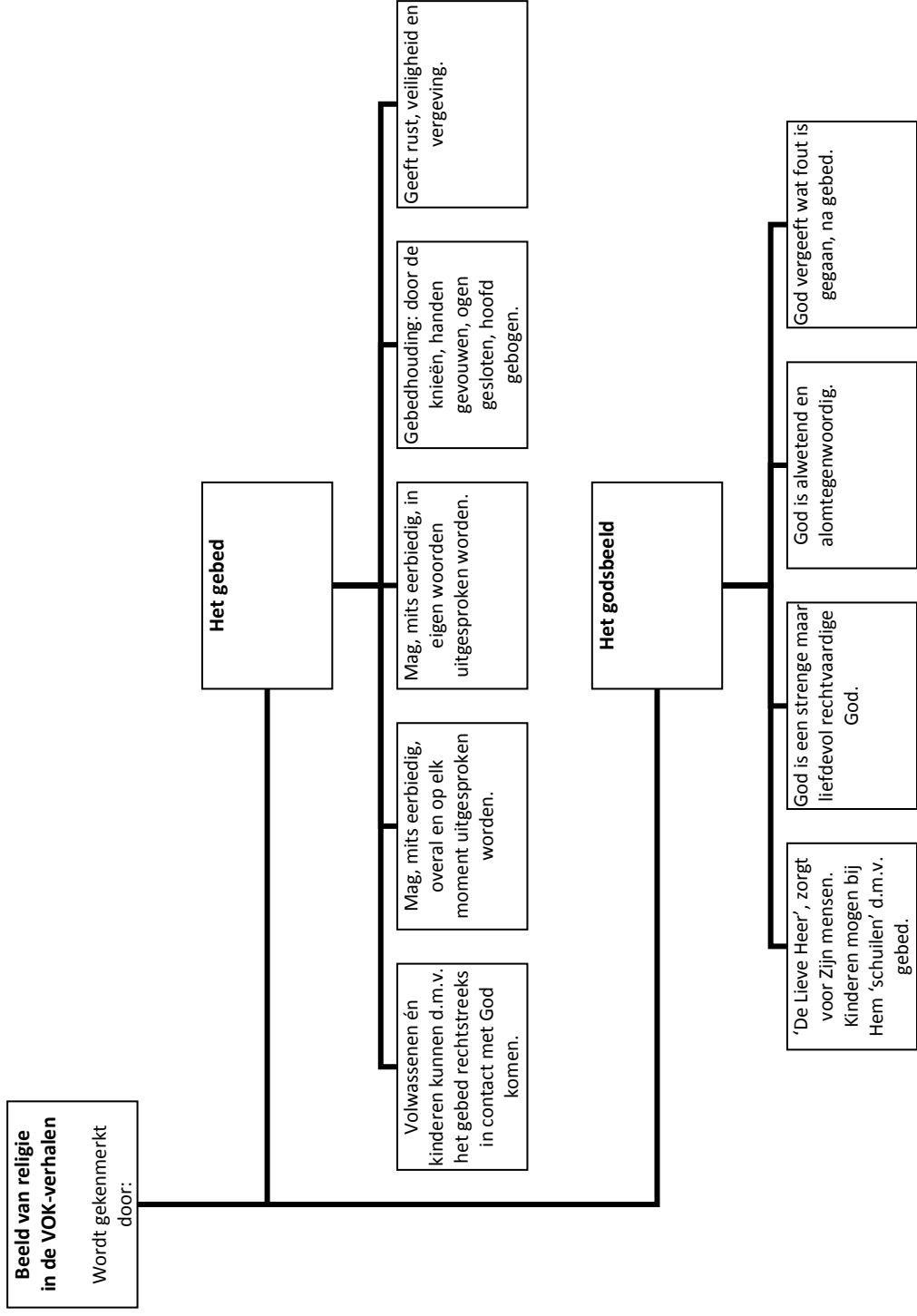
In het verhaal 'Van de boze koster' wordt bovendien een korte geloofsbelijdenis gegeven. Over het werk van de predikant vertelt het verhaal dat deze op zondag 'aan de mensen [moest] vertellen van God, en van de Here Jezus, die in de hemel woont; die alles ziet, die alles weet,...' Deze typering van God/Jezus vormt de kern van het geloof. Het verhaal voegt bovendien toe dat de Bijbel bij het geloof uiterst belangrijk is, want 'de Bijbel, dat was het boek van God'.⁹⁵

---

⁹⁵ Van de Hulst, *Van de boze koster*.

3.7 Beeld van religie [schematisch]

In dit hoofdstuk maakte we de religieuze kenmerken van de VOK-verhalen zichtbaar. Al deze kenmerken samen schetsen het beeld van religie in de VOK-boekjes. In de onderstaande structuur is dit beeld schematisch weergegeven.

3.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk is onderzoek gedaan naar de religieuze kenmerken van de eerste tien kinderboekjes uit de reeks Voor Onze Kleinen, geschreven tussen 1920 en 1930 door W. G. van de Hulst.

In de inleidende paragraaf 3.1 werd de verhaallijn van de boekjes besproken. We zagen dat er in ieder verhaal eerst een rustige kennismaking met de verhaalfiguren plaats vindt, waarna in het verhaal een onverwachte wending optreedt waardoor de hoofdrolspelende kinderen heftige emoties overkomen. Deze emoties worden vervolgens beteugeld in het bezinningsmoment waarna de rust wederkeert.

De meeste verhalen uit de VOK-serie, spelen zich af in en rond huis en dichtbij de natuur. De moeder vormt het rustpunt in de verhalen, zij creëert een veilige omgeving voor de kinderen. De vaderfiguur komt minder vaak in beeld. Waar over hem gesproken wordt, speelt hij meestal de rol van strenge, rechtvaardige opvoeder. De kinderen en hun gezinnen uit de VOK-verhalen zijn meestal afkomstig zijn uit eenvoudige milieus.

Over het religieuze aspect van de VOK-verhalen kwamen we te spreken in paragraaf 3.2. Hier zagen bezinningmomenten die in ieder verhaal voorkomen, bestaan uit een gebed, het spreken over religieuze zaken en/of het vertonen van religieus gedrag. Geconcludeerd werd dat het gebed veruit de belangrijkste rol speelt in de bezinningsmomenten.

Op de plaats en functie van het gebed werd dan ook dieper in gegaan in paragraaf 3.3. We ontdekten dat de kinderen in de kinderboeken vaak meerdere keren per dag bidden. Wordt er toch maar één keer een gebed opgezegd, dan vindt dit stevast plaats voor het slapengaan. De functies van het gebed hangen samen met de plek in het verhaal waarop gebeden wordt. Zijn de kinderen overvallen door angst tijdens een onverwachte gebeurtenis, dan heeft het gebed tot doel rust en veiligheid te bieden. Bidden de kinderen voor het slapengaan, dan is dit een manier om op de dag met al haar spannende avonturen te reflecteren.

In paragraaf 3.4 werd de vorm van de gebeden in de VOK-boekjes besproken. De kinderen (en ook de volwassenen) nemen altijd een eerbiedige houding aan. Zij gaan op hun knieën zitten, buigen hun hoofdjes, vouwen hun handen samen en doen hun ogen dicht. De kinderen worden bij het aannemen van deze ingetogen houding soms geholpen door een volwassene. In de beschrijving van de ervaringen van een hond die meemaakt dat een volwassene bidt, komt W. G. van de Hulst heel dicht bij de belevingswereld van zijn jonge lezers op wie bidden soms ook raadselachtig kan overkomen.

De inhoud van de gebeden kwam in paragraaf 3.5 aan de orde. We stelden hier vast dat, hoewel het gebed een zeer belangrijke plaats inneemt in de VOK-boekjes, bijna nergens de inhoud van deze gebeden letterlijk beschreven wordt. Wel wordt er vaak verteld waarvoor gebeden wordt. Zo bidt een oude vrouw of de Heer de kinderen in een onweersbui wil bewaren, bidt een grootmoeder of de Heer haar kleindochter wil helpen gehoorzaam te zijn en bidden twee ondeugende broertjes of de Heer hen het kwade dat zij gedaan hadden, vergeven wil. Opvallend is bovendien dat de taal waarin over de gebeden gesproken wordt altijd simpel is. De eenvoudige zinsconstructies die de vertelstijl van de VOK-boeken typeren, zijn ook te vinden wanneer gesproken wordt over het religieuze.

Nadat de verschillende aspecten van het gebed besproken werden, besteedde paragraaf 3.6 aandacht aan diegene tot wie gebeden wordt: 'de lieve Heer'. Alle gebeden werden opgezegd om contact met deze 'lieve Heer' te krijgen. Het bijvoeglijk naamwoord bij de godsnaam 'Heer' maakt God een toegankelijk figuur. Maar God wordt niet gelijkwaardig aan het kind – er blijft altijd een zeker ontzag vanuit het kind voelbaar. Een ander kenmerk van het godsbeeld in de VOK-boekjes is de alomtegenwoordigheid van de lieve Heer. Hij is overal, ziet alles en weet alles.

In paragraaf 3.7 tenslotte werd het beeld van religie in de VOK-verhalen, zoals dat geschetst werd door alle religieuze kenmerken samen, schematisch weergegeven.

4 VOOR ONZE KLEINEN – ONTSTAAN EN RECEPTIE

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de derde deelvraag: wat was het ontstaan en de receptie van de VOK-reeks? Er is voor gekozen dit hoofdstuk na de bespreking van de boekjes te plaatsen omdat kennis van de inhoud noodzakelijk is om de receptie van de boeken te begrijpen. We zullen zien dat lang niet alle elementen van de verhalen bij iedereen in de smaak vielen.

4.1 Nieuwe boekjes voor de beginnende lezer

De reeks Voor Onze Kleinen werd in 1920 opgezet na een suggestie van W. G. van de Hulst aan uitgeverij Callenbach om een reeks te maken voor 6 á 7 –jarigen. Voor deze groep bestonden, volgens W. G. van de Hulst, nog niet veel geschikte boeken. De uitgever nam het plan op zich en vroeg Van de Hulst in eerste instantie om slechts enkele delen te verzorgen, andere schrijvers zouden de overige delen aanleveren. Op het eerste boekje binnen de reeks, 'Fik' van de hand van W. G. van de Hulst, kwamen veel reacties van andere schrijvers die graag ook een aandeel in de serie zouden hebben. Deze kinderboekenschrijvers stuurden vele manuscripten in, waarop uitgeverij Callenbach Van de Hulst vroeg 'als geestelijk vader het (niet-officiële) redacteurschap op zich te nemen'.⁹⁶ Van de Hulst nam enthousiast dit aanbod aan. Binnen een jaar verschenen er vervolgens nog drie delen, van verschillende schrijvers, binnen de serie. Toen bleek dat alleen de titels van W. G. van de Hulst veel verkocht werden, kreeg deze opdracht de reeks te voltooiën. Hierin slaagde Van de Hulst met glans. Schrijver en recensent C. Rijnsdorp stelde dat W. G. van de Hulst in de VOK-reeks 'het hoogste niveau van zijn schrijverschap bereikt [had]'.⁹⁷

De tekeningen van de eerste drukken van de VOK-boekjes werden gemaakt door de Friese tekenaar Tjeerd Bottema. Latere uitgaven werden geïllustreerd door de zoon van de schrijver: W. G. van de Hulst jr. Uitgeverij G. F. Callenbach te Nijkerk drukte ze en gaf ze uit. De boekjes werden in hoge oplage op de markt gebracht. Tussen de 10 en 15 duizend uitgaven werden per druk geproduceerd, waarbij een zesde druk niet uitzonderlijk was. Alle 21 deeltjes van de VOK-serie besloegen in de eerste uitgave precies 48 pagina's. De boekjes werden gebruikt in het (christelijke) dagonderwijs maar werden ook ingekocht door zondagsscholen, die ze cadeau deden aan hun jonge bezoeker-tjes. Deeltjes uit de serie werden bovendien door gezinnen zelf aangeschaft via verschillende boekhandels. Om op deze tendens in te springen verzorgde uitgeverij Callenbach afzonderlijke edities voor gebruik op school en in huis.

4.1.1 Hulpmiddelen

In de eerste edities van de VOK-boekjes werden verschillende lettergrepen in de woorden aangegeven door afbreekstreepjes. Zoals in beet-je, schijf-je en pa-pier. Deze hulpmiddelen werden in die tijd vaker toegepast in kinderboeken. De keuze hiervoor valt te verklaren uit het feit dat de boekjes werden geschreven voor beginnende lezertjes. Door middel van de boekjes leerden de leerlingen zelfstandig lezen. Toen uitgeverij Callenbach eens voorstelde de streepjes en tussenruimtes tussen de woorden weg te laten om het geheel een modernere uitstraling te geven, schreef W. G. van de Hulst in een brief: 'Ik heb er ernstig over nagedacht, maar ik ben toch tot de conclusie gekomen, dat ik geen gehoor kan geven aan die wens. [...] Men vergeet het kind en zijn

---

⁹⁶ Afgesproken werd dat W. G. van de Hulst hiervoor een honorarium van f25,- kreeg, per manuscript dat hij redigeerde. Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 65.

⁹⁷ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 64.

moeiten. Mijn ervaring is, dat er nog zo hopeloos vele stumperds zijn, die, juist in de jaren als de VOK-serie hen dient, zo grote moeite hebben met vlot lezen. Nu lijkt mij dat de ‘verdeelde’ woorden [...] hen veel hulp bieden’.⁹⁸ Later verdwenen de afbreekstreepjes toch toen de VOK-verhalen in omnibusvorm werden uitgegeven. De verhalen waren in die vorm bedoeld om vóór te lezen.⁹⁹

Binnen de serie valt, naast de grote hoeveelheid afbreekstreepjes, ook het verschil in niveau op. De delen 1 tot 9 binnen de reeks zijn van een simpeler schrijfstijl dan de andere boekjes; er komen slechts enkele verhaalfiguren in voor en er lopen niet meer dan twee verhaallijnen door elkaar. Ook zijn de zinnen van de eerste negen delen korter en gemakkelijker van opbouw dan die van de laatste twaalf. De boekjes groeien in zeker zin met het leesniveau van de beginnende lezertjes, voor wie ze bedoeld waren, mee. Om eenduidig iets te kunnen zeggen over de VOK-boekjes bedoeld voor beginnelingen, beperkt ons onderzoek zich – zoals in hoofdstuk vier al kort gemotiveerd werd – tot de eerste tien boekjes binnen de serie. In deel tien merken we al dat de verhaallijnen ingewikkelder worden.

Een ander kenmerk dat de stijl van de VOK-boekjes typeert, is de hoeveelheid afgebroken zinnen die afgesloten worden met een rij stipjes. Eén van vele voorbeelden hiervan is te vinden in het verhaal over ‘De drie domme zusjes’ die hun broertje zijn kwijtgeraakt in de tuin van de baron. Wanneer ze in deze tuin willen zoeken, blijkt het toegangshek gesloten. Beschreven wordt dat de kinderen ‘hun neusjes door de tralies [steken]; hun neusjes alle drie... en ze roepen, ze schreeuwen, ze huilen... Maar ze horen niets... niets... hélemaal niets. O, wat nu?... wat nu?’¹⁰⁰ Ook de vele herhaalde woorden en zinnen, waar dit citaat bovendien een voorbeeld van geeft, kenmerken de verhalen van Van de Hulst.

Het was door deze uiterlijk en inhoudelijke kenmerken dat de boekjes van W. G. van de Hulst zo graag gelezen werden. Ze waren toegankelijk voor beginnende lezers en vertelden over spannende verhalen op het niveau van de jonge lezer. De boeken werden, ook buiten christelijke kringen, buitengewoon gewaardeerd, zo stelt Aukje Holtrop in haar beschrijving van kinderliteratuur in de twintigste eeuw. Als redenen voor deze populariteit noemt zij dat W. G. van de Hulst ‘goed schreef, levendig, met veel dialogen in gewone spreektaal; de half afgemaakte zinnen, de vele stippeltjes die achter uitroepen werden afgedrukt, maakten de verhalen levensecht’. Deze stijl was zo eigenaardig en typerend voor de boeken van Van de Hulst, dat de boekjes niet snel vergeten werden.¹⁰¹

4.2 Boekbeoordelingen door de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging

De Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging (NZV) was in 1865 opgericht om een instituut te zijn voor heel het zondagsschoolleven binnen de protestants christelijke milieus. Het was via deze vereniging dat W. G. van de Hulst voor het eerst grote waardering kreeg voor zijn werk, doordat twee verhalen van Van de Hulst tijdens een schrijfwedstrijd van de NZV bekroond werden.¹⁰² In het

---

⁹⁸ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 69-70.

⁹⁹ Dit blijkt uit onder andere het volgende boek: W. G. Van de Hulst, *Omnibus - Voor Onze Kleinen* (Nijkerk: Callenbach, 1981).

¹⁰⁰ Van de Hulst, *Van drie domme zusjes*.

¹⁰¹ A. Holtrop, "De kleine grote wereld - de werkelijkheid in het kinderboek," in *De hele Bibelebontse berg* (Amsterdam: Querido, 1989), 448.

¹⁰² De winnende titels waren ‘Ouwe Bram’ en ‘Van het kleine meisje en de grote klok’. De wedstrijd werd uitgeschreven in 1909. Het verhaal ‘Ouwe Bram’ was al een jaar eerder geboren. Hiervan getuigt het in potlood

Maandblad van de vereniging werden ieder jaar, in de periode voor Kerst, boekjes besproken die voor zondagsschoolleerlingen geschikt waren, zodat de zondagsscholen hier hun inkoopbeleid van de kerstgeschenken door konden laten beïnvloeden.¹⁰³

4.2.1 *De beste lectuur*

Ook in het novembernummer van het jaar 1921 ging de redactie van het Maandblad uitgebreid in op de kerstuitgaven van verschillende uitgevers. Deze kerstuitgaven hadden tot 'eerste bestemming' dat zij 'als geschenken [zouden] dienen bij Kerstfeestvieringen der Zondagsscholen'. In de inleiding op de recensies werd vermeld dat in het bijzonder uitgeverij Callenbach er ieder jaar weer in slaagde goedkoop te zijn, maar dat Callenbachs aanbod dan ook veel herdrukken bevatte.¹⁰⁴

In deze novemberkrant uit 1921 schreef de redactie voor het eerst over de serie Voor Onze Kleinen. Opvallend was dat goed uit deze recensie blijkt dat de serie oorspronkelijk bedoeld was om gevuld te worden door verschillende auteurs. In de recensie werd geschreven dat er reeds drie boekjes binnen de VOK-serie verschenen waren: de boekjes 'Pop vertelt' van Aletta Hoog, 'Jantje' van auteur Rie en 'Van Bob, Bep en Brammetje' van W. G. van de Hulst. De recensent was tevreden over deze drie kinderboekjes en schreef dat het 'eenvoudige kinderverhaaltjes' betrof, 'goed in den toon gehouden. Ze behoren ongetwijfeld tot de beste lectuur, die wij voor onze kleuters van 5 en 6 jaar hebben'.¹⁰⁵ De redactie van het Maandblad raadde de boekjes dan ook ten zeerste aan.

Een jaar later, in december 1922, sprak de redactie van het Maandblad opnieuw lovend over de VOK-serie. De reeks was nu uitgebreid met twee nieuwe boekjes, 'Het nest in het turf' van mej. de Liefde en 'Allemaal katjes' van W. G. van de Hulst. De auteur van het artikel dat handelde over 'Kerstuitgaven', vermeldde dat als hij 'in een laagste klas boekjes moest uitdeelen, [hij] nooit iets anders [zou] nemen, dan deze serie'. De boekjes vond hij passend voor de beginnende lezertjes, iets dat niet over alle boeken voor deze kinderen gezegd kon worden. 'Al de goedkope andere boekjes van 10-20 cent zijn voor kleine kinderen feitelijk niet geschikt', zo stelde de recensent. Ook de illustraties bij de verhalen, gemaakt door Tjeerd Bottema, werden door de recensent zeer gewaardeerd.¹⁰⁶

4.2.2 *Kritiek*

Hoewel de algemene toon betreffende de VOK-boekjes lovend was, verscheen er hier en daar ook een punt van kritiek in de NZV-recensies op de boekjes. Over W. G. van de Hulst's boekje 'Het huisje in de sneeuw' schreef de redactie van het Maandblad in 1940 in een paar woorden een recensie. Men moest er bij het gebruik van dit boekje op letten dat de rol van de hond in het verhaal voor de kleinsten misschien wat al te spannend kon zijn. De redactie schreef 'Het hondje moet niet al te klein,

---

geschreven jaartal 1908 dat W. G. van de Hulst voegde bij de handgeschreven versie, opgetekend in schoolschriftjes. Van de Hulst jr., *Wachten op de kraakwagen*, 106-07.

¹⁰³ Dit Maandblad heette vanaf 1866 tot 1920 de Christelijke Familiekering. Toen bleek dat het blad meer een ledenblad, voor onderwijzers binnen de zondagsscholen, dan een familieblad was geworden, besloot men de naam te veranderen.

¹⁰⁴ Ds. J. J. Van Noort (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging," *N.Z.V.* (November 1921).

¹⁰⁵ Van Noort (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." November 1921.

¹⁰⁶ Dr. G. P. Marang (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging," *N.Z.V.* (December 1922).

zal het als boos beest verschrikken'. Maar de redactie waardeerde het boekjes met het cijfer 14, wat betekende dat het boekje toch tot de allerbesten gerekend mocht worden.¹⁰⁷

Ook in de recensie van 'Van drie domme zusjes' uit de VOK-serie plaatste de redactie een kritische noot. Men vroeg zich af of de vogelgeschiedenis, die als een tweede verhaallijn door het boekje heen liep, niet te moeilijk was voor de kleine lezertjes. De recensent stelde dan ook dat dit boekje 'wel iets meer [eischt] dan de andere nummers uit deze serie'. Maar deze opmerking vormde slechts een detail in de recensie waarin de VOK-serie uitbundig geprezen werd voor de prachtige uitvoering en de goede leesbaarheid. De redactie van het Maandblad beval dan ook dit boekje van harte aan bij de zondagsscholen.¹⁰⁸

4.2.3 Geslaagd

Verbazing over de kwaliteit W. G. van de Hulst's schrijven was in 1930 nog steeds voelbaar bij de redactie van het Maandblad. Of misschien was deze verbazing juist gegroeid doordat de kwaliteit van de boekjes door de jaren heen steeds hoog gebleven was. In november 1930 was de redactie opnieuw lovend over een VOK-boekje, ditmaal betrof het de titel 'Grote Bertus en kleine Bertus'. Het boekje kreeg de volle punten onder het volgende commentaar: 'Hoe verstaat die Mr. Van de Hulst de kunst om in de gedachtewereld van die kleinen te komen. Er speelt zich in dat wereldje niets buitengewoons af, 't is alles zoo gewoon en toch zoo belangwekkend voor dit kleine volkje. Het gewone belangwekkend te maken is de taak van den kinderschrijver. Dat geeft de rechte levenspoëzie en om die te kunnen genieten moet de lectuur onze kinderen helpen'. Hierin was W. G. van de Hulst met dit nieuwe boekje voor de VOK-serie opnieuw uitmuntend geslaagd, aldus de redactie.¹⁰⁹

4.3 Boekbeoordelingen door de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin

Hoewel over de VOK-boeken van W. G. van de Hulst door de NZV lovend gesproken werd en vele zondagsscholen de boekjes aanschafte om ze onder andere met Kerst onder de jonge bezoektjes te verspreiden, waren er ook protestanten die niets van deze boekjes moesten hebben. W. G. van de Hulst was zich hiervan bewust. Hij sprak over deze afkeer tijdens een bijeenkomst van de Christelijke Auteurs Kring in april 1941. In zijn betoog stelde Van de Hulst dat hij vaak geprezen werd om de inhoud van zijn boekjes, maar dat er ook scherpe tegengeluiden waren.¹¹⁰ Deze kwamen vooral van 'gereformeerde kinderboekbeoordelaars', aldus Van de Hulst. Zij keurden zijn boekjes af om 'een gebrek aan bepaalde doelstellingen, om verzuimde gelegenheden, de heilswaarden in de geijkte vormen aan te prijzen'.¹¹¹

4.3.1 Commissie der boekbeoordeeling

Deze kritiek komen we inderdaad tegen in de recensies die de commissie voor de boekbeoordeling van de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin schreef over de VOK-boekjes. Deze vereniging was in 1881 opgericht na afscheiding van de Nederlandsche Zondagsschool Vereniging. Het archief van vereniging Jachin, zoals het bewaard wordt in het Historisch Documentatiecentrum aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, bezit een groot aantal boekbeoordelingen die geschreven werden om

¹⁰⁷ Dr. G. P. Marang (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging," *N.Z.V.* (December 1924).

¹⁰⁸ Dr. G. P. Marang (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging," *N.Z.V.* (December 1925).

¹⁰⁹ Marang (red), "Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging."

¹¹⁰ Dit betoog handelde over de vraag of kinderboekenschrijvers opvoeders zijn.

¹¹¹ Van de Hulst, *Het kind en zijn boek*, 17.

zondagsscholen te adviseren bij de aankoop van geschikte kinderleesboekjes.¹¹² Ieder jaar, sinds 9 april 1885, gaf vereniging Jachin een 'Boekbeoordeling' uit – een krant of klein boekje met daarin titels die 'de leden der commissien voor de boekbeoordeling' geschikt achtten als kinderlectuur. Elke titel werd vergezeld van een korte samenvatting van het boekje, met daarbij het oordeel van de recensenten.

Anders dan de beoordelingen die opgetekend werden door de NZV waren deze oordelen vaak zeer uitgesproken. De 'commissie der boekbeoordeling' bestond uit een hoofdbestuur, waar Prof. dr. F. W. Grosheide uit Amsterdam in de periode 1920-1930 voorzitter van was, een groep van predikanten en een groep van 'onderwijsmannen', veelal schoolhoofden (in ruste). In de 'Boekbeoordeling' van 1925 schreef de redactie dat het aantal boekjes dat tot dan toe door de commissie goed gekeurd was, ongeveer 90.000 bedroeg.¹¹³

In de jaarlijkse uitgave van boekbeoordelingen werd overigens niet alleen gesproken over reeds bestaande kinderboekjes. De redactie voelde zich vrij om enkele adviezen te geven aan de schrijvers, zodat zij nog beter geschikte boekjes zouden kunnen produceren. In de krant uit 1925 vallen twee adviezen extra op. De schrijvers werd op het hart gedrukt eens af te wijken van de ontstane gewoonte om in de boeken een onbekende heer en een rijke dame het lot van een verarmde en verwaarloosde familie te laten aantrekken. De redactie van de krant vond dat daarover nu meer dan genoeg geschreven was, 'te meer, waar de onbekende heer en de rijke dame in deze verhouding bijkans uitsluitend in boekjes optreden en in het werkelijke leven in den regel véér te zoeken zijn. Zóó eenvoudig is het in onze al meer gecompliceerde omstandigheden niet méér!'¹¹⁴ Ook schenen vele schrijvers de drang te voelen hun boekjes zo te laten eindigen dat de hoofdpersoon zendeling of predikant werd. De redactie haalde als reactie een anekdote over dr. Abraham Kuyper aan. Deze zou eens tegen een treinconducteur, die door evangelisatie het verlangen gekregen had predikant te worden, gezegd hebben: 'U moet één ding vooral bedenken: de wereld heeft oneindig meer behoefte aan Christelijke conducteurs dan aan dominé's'.¹¹⁵

4.3.2 *Van de Hulsts boekjes beoordeeld*

De gerecenseerde boeken werden in de beoordelingskranten en –boekjes ingedeeld naar uitgever en vervolgens naar prijs. Standaard werd er geopend met de vele uitgaven van G. F. Callenbach te Nijkerk. Onder de kop 'Boekjes van 40 cent' werd in 1925 het boekje 'Van drie domme zusjes' van W. G. van de Hulst besproken. Na een korte samenvatting van het verhaal, stelde de commissie voor de boekbeoordeling dat er niet veel strekking in zat, maar omdat het verhaal afsloot met een goede gedachte over 'de Lieve Heer' was het boekje wel aardig. Over de benaming van God als 'de Lieve Heer' weidden de recensenten vervolgens uit. Ze vonden het 'wel kinderlijk, maar [...] ook hinderlijk'. Hierbij maakten ze twee opmerkingen. Hoewel er in de recensie niet eerder gesproken was over een gebed in het verhaal, merkten de recensenten plotseling op dat het ene gebed nooit eerbiediger mag zijn dan het andere – ook niet als er vanwege grote dankbaarheid gebeden wordt. Bidden moet immers altijd zo eerbiedig mogelijk zijn.

---

¹¹² Dit archief is te vinden in het Historisch Documentatie Centrum aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

¹¹³ Ds. J. P. Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925," *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1925): 1.

¹¹⁴ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925," 2.

¹¹⁵ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925," 2.

Ten tweede vielen de recensenten over de beloning die aan het einde van het verhaal volgde, op het moment dat de drie domme zusjes kersen mochten komen eten in de tuin van de baron, ondanks dat ze stiekem deze tuin binnenslopen waren. De ondeugendheid werd door dit 'kersenfeest' beloond, volgens de recensenten, 'daardoor wordt het morele gevoel gekwetst.' De commissie voor de boekbeoordeling besloot dan ook dit 'overigens mooie' boekje niet geschikt te achten voor de zondagsscholen. Het was 'voor de laagste klassen van de Christelijke dagscholen [...] meer geschikt'.¹¹⁶

Onder de boekjes van 80 cent werd in diezelfde krant uit 1925 het boekje 'Wout, de Scheepsjongen' besproken. Ook dit kinderboek werd geschreven door W. G. van de Hulst. Na een redelijk positieve recensie, waarin de fijne vertelkunst en de goede opvoedkundige strekking geprezen werden, besloot de commissie het boekjes toch af te keuren voor gebruik in het zondagsschoolonderwijs. Verdere toelichting gaven zij hier niet bij. Wel stelden de recensenten dat het boek binnen het christelijke gezin goed gelezen kon worden, 'maar voor onze Zondagsscholen gebruiken we 't liever niet'.¹¹⁷

4.3.3 Evangelisatie in (VOK-)kinderboeken

Christelijke kinderboeken moesten, wilde zij voldoen aan de verlangens van de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin, een moraal bevatten die paste binnen het evangelie van Jezus Christus. Maar kinderboekenschrijvers mochten op dit punt niet overdrijven. Van de uitgaven afkomstig uit J. M. Bredee's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam werd het leesboekje 'Jaap's vriendinnetje' besproken. Het verhaal, geschreven door 'Gerda', gaat over een jong meisje dat verhaalfiguur Jaap het verhaal van de Goede Herder vertelt waarmee ze de jongen bekeert. Uiteindelijk sterft ze in volle vrede. Het op deze manier neerzetten van een evangeliserend kind was de commissie te gortig. 'Zelfs haar vader wordt volkomen door haar in de schaduw gesteld' waarbij de recensenten dachten aan de zin 'Zullen we bidden, pappie?'.¹¹⁸ De conclusie van de commissie was dat hun bezwaar 'zóó ernstig' was dat dit boekje door hen ver achter andere boeken geplaatst zou worden.

Onder de juiste evangelisatie in een kinderboek verstond de vereniging Jachin dat de christelijke leer en belijdenis hierin naar voren kwamen. Het kwam, volgens hen, te vaak voor dat elementen uit verschillende religies in de christelijke kinderboeken belandden. Te denken viel aan het benadrukken van de schoonheid der natuur, zonder hierbij expliciet eer te doen aan de christelijke God. Te vaak werd er slechts gebruik gemaakt van een 'vroom sausje' terwijl het zoutend zout achterwege bleef. 'Goede kinderboeken', zo schreef de commissie voor de boekbeoordeling, 'moeten den naam van Christus noemen en ze moeten de kinderen tot Christus heenleiden'.¹¹⁹ In een andere krant vol boekbeoordelingen stelde de commissie dat het evangelisch karakter duidelijk moest zijn, want 'natuurlijk moet, wat het zwaarst is, ook het zwaarst wegen'.¹²⁰

---

¹¹⁶ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925," 2.

¹¹⁷ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925," 4.

¹¹⁸ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925," 7.

¹¹⁹ Ds. J. P. Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1927," *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1927): 2.

¹²⁰ Ds. J. P. Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1928," *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1928): 3.

Veelvuldig werd er in de Jachin-recensies van de VOK-boekjes verwezen naar de momenten waarop in de verhalen gebeden werd. Dit waren tenslotte de momenten waarop moest blijken of de boeken goed christelijk en evangelisch zouden zijn. In het VOK-verhaal over Bruun, de beer, werd verteld dat twee broertjes die een knuffelbeer hadden kwijt gemaakt, vanwege hun belaste geweten niet konden bidden. Deze opmerking in het boek vond de commissie voor de boekbeoordeling 'goud waard'. Het was voor de jonge lezers goed om te onthouden dat een 'kwaad geweten de vrijmoedigheid tot het gebed wegneemt'. Direct hierna schreef de commissie overigens dat er in het verhaal voor de rest 'weinig Christelijks' te vinden was, wat de commissie toch deed besluiten het boek af te keuren.¹²¹

De VOK-verhalen over de drie domme zusjes en over Bruun, de beer, van W. G. van de Hulst, vielen bij beoordeling door Jachin uit de gratie. Maar dit betekende niet dat voor hen deze kinderboekenschrijver geheel had afgedaan. Over het verhaal van 'Ouwe Bram', ook geschreven door Van de Hulst, was de commissie lovend – al was 'het sterfbed van 'Ouwe Bram' [...] wel wat idealistisch'. De recensenten bevolen het kinderboek van harte aan. Want, zo stelden zij, 'onder Gods Zegen kan het veel nut stichten'.¹²² De bespreking van 'Peerke en z'n Kameraden', een ander boek van W. G. van de Hulst, was ook positief van toon. De commissie schreef hierover: 'Moge het eenvoudig, kinderlijk geloof, dat in dit boek geteekend wordt, nog vele onzer Zondagsschoolleerlingen met heilige jaloerschheid vervullen. Wij bevelen het met warmte aan'.¹²³ Geconcludeerd mag worden dat Jachin de vertel- en schrijfstijl van W. G. van de Hulst positief waardeerde, maar het weinig evangelische karakter stuitte de vereniging soms tegen de borst. Daarom vond de gereformeerde vereniging Jachin veel boeken toch niet geschikt voor gebruik op hun zondagsscholen.

4.4 Samenvatting

De serie Voor Onze Kleinen werd in 1920 door uitgeverij Callenbach gelanceerd op aanraden van W. G. van de Hulst. Aanvankelijk was het de bedoeling dat verschillende schrijvers deeltjes zouden aanleveren voor deze serie maar toen bleek dat alleen de boekjes van W. G. van de Hulst goed verkochten, kreeg deze de opdracht de reeks helemaal te vullen. De boekjes waren bedoeld voor jonge lezers, voor wiens leesgemak afbreekstreepjes tussen de lettergrepen afgedrukt werden en het niveau simpel gehouden werd. Ook afgebroken zinnen, die beëindigd werden met een reeks puntjes, typeerden de boeken van Van de Hulst. De boekjes werden door de goede stijl en inhoud populair in christelijke en niet-christelijke milieus. Om deze populariteit te versterken produceerde uitgeverij Callenbach verschillende edities, speciaal voor gebruik binnen (zondags-)scholen en gezinnen.

De Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging bekroonde in 1909 al twee boekjes van W. G. van de Hulst. Ook in het Maandblad van de NZV werd loven over de boekjes van Van de Hulst gesproken. Vlak voor Kerst verschenen in dit Maandblad steevast recensies van vele kinderboeken zodat zondagsscholen een goede selectie zouden kunnen maken uit de voor handen zijnde kerstgeschenken voor hun leerlingen. De boeken uit de VOK-serie werden in het bijzonder geloofd vanwege hun mooie uitgaven en goede leesbaarheid. Hoewel her en der een opmerking werd geplaatst over de inhoud van de verhalen, soms was deze te spannend en een andere keer wellicht

¹²¹ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1927," 4.

¹²² Ds. J. P. Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1926," *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1926): 5. Het boek 'Ouwe Bram' werd besproken onder de 'Boeken van f1,-'.

¹²³ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1926," 6.

een tikje ingewikkeld, bleef de redactie van het Maandblad immer positief. De boekjes werden van harte aanbevolen bij de zondagsscholen.

Maar de VOK-boekjes werden niet door iedereen bejubeld. Vooral binnen de gereformeerde wereld stuitte de weinig evangeliserende inhoud nog al eens op verzet. De commissie voor de boekbeoordeling, van de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin, vond de boekjes regelmatig te weinig duidelijk christelijk. Het gebrek stelde de commissie soms in een lastig parket, want de vertelstijl en pedagogiek van de boekjes waren vaak uitmuntend – zo vond de commissie. Toch liet de vereniging het gebrek aan evangelisch karakter de doorslag geven. Voor de deeltjes van de VOK-serie betekende dit niet veel goeds, want juist in deze boekjes kwam de expliciete evangelisatie slechts sporadisch voor.

5 VOOR ONZE KLEINEN – HET BEELD VAN RELIGIE GEWAARDEERD

In hoofdstuk 3 bespraken we de religieuze aspecten die in de VOK-boekjes naar voren komen. Al deze religieuze kenmerken vormden samen een beeld van religie, welke in paragraaf 3.7 schematisch werd weergegeven. In dit vijfde hoofdstuk wordt dit beeld op de proef gesteld, ter beantwoording van de laatste deelvraag: hoe kan men het beeld van religie, zoals dat naar voren komt in de VOK-boeken, waarderen?

In hoofdstuk 4 leerden we dat het beeld van religie zoals dat in kinderboeken naar voren kwam, op verschillende punten getoetst werd door de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging en de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin. De reden voor deze, soms strenge, toetsing was dat de verenigingen hun jonge (zondags-)schoolbezoekertjes verhalen wilden aanreiken die, met hun juiste beeld van religie, als voorbeeld konden dienen voor een goed protestants leven. De boekjes werden als het ware gebruikt als pedagogisch lesmateriaal.

Om in dit hoofdstuk het beeld van religie in de VOK-verhalen te kunnen waarderen, beginnen we in de eerste paragraaf met het weergeven van enkele visies op de gewenste religieuze opvoeding van het kind, binnen bepaalde geloofskringen. In de eerste paragraaf bekijken we welke visies van pedagogen en theologen, met betrekking tot het beeld van religie en de religieuze opvoeding van het kind, in de periode 1920 en 1930 een belangrijke rol speelden. Speciale aandacht hebben we in deze paragraaf voor de visie van de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging op de gebedsopvoeding, omdat we in hoofdstuk 3 zagen dat het gebed het belangrijkste kenmerk van religiositeit vormt in de VOK-boeken.

In de tweede paragraaf komen we te spreken over enkele kinderboeken van Betsy, een collega protestantse kinderboekenschrijfster van W. G. van de Hulst. In de analyse van haar kinderboeken is er speciale aandacht voor het beeld van religie dat Betsy in haar verhalen naar voren liet komen.

In de derde paragraaf tenslotte waarderen we het beeld van religie in W. G. van de Hulsts VOK-verhalen. Dit doen we door het beeld te vergelijken met de informatie die we verzamelden in de eerste twee paragrafen.

5.1 Pedagogen en theologen over het beeld van religie en de religieuze opvoeding

Men kan zeggen, stelde de bekende theoloog H. Bavinck (1854-1921) in 1908, dat de toekomst van een kind van zijn opvoeding afhangt, 'daarom mag men er zich over verblijden, dat in de eeuw van het kind zoo gansch bijzondere aandacht aan het kind wordt gewijd'.¹²⁴ Hiermee had Bavinck een punt, want de periode waarover we hier schrijven, de jaren 1920-1930, viel midden in een tijd van vele nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de pedagogiek. Zo kwam er ruimte voor onderwijs en onderzoek binnen de nieuwe vakgebieden pedagogiek en psychologie aan verschillende universiteiten. Aan de Vrije Universiteit te Amsterdam gebeurde dit mede door de inspanningen van de gereformeerde pedagoog J. Waterink (1890-1966).¹²⁵

¹²⁴ H. Bavinck, *Het christelijke huisgezin* (Kampen: Kok, 1930), 110.

¹²⁵ E. Mulder, "Waterink, Jan (1890-1966)," in *Biografisch Woordenboek van Nederland* (historici.nl, 2008).

Online geraadpleegd op donderdag 7 juli 2011. Als gevolg voor deze nieuwe aandacht voor pedagogiek werden de (christelijke) kweekscholen geprofessionaliseerd en kwamen er voorstellen om de opleiding academisch te

5.1.1 *Wat is het kind*

Om te weten hoe men een kind religieus op moet voeden, dient men eerst weten wat het kind is. Waterink stelde in een referaat, dat hij hield tijdens een bijeenkomst van de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin, dat het kind een mens-in-wording is. Het heeft alle potenties van een mens in zich, inclusief de ziel, maar het moet nog begeleid worden door een volgroeid mens – bijvoorbeeld door een schoolonderwijzer. Bavinck gebruikte dezelfde typering van het kind, hij beschreef het als ‘mensch in zijne wording’.¹²⁶ De visie van theoloog D. J. Keet (1888-1961) sloot hier op aan. Deze Zuid-Afrikaanse theoloog promoveerde in 1918 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Bavinck was zijn promotor. In zijn proefschrift schreef Keet over het Bijbelse psalm 8 dat in dit gedicht de aanbidding van de natuur en het loflied van de mens gecombineerd werden. Dit gebeurde door ‘het stamelende Hosanna der kinderkens’. Met in de voetboot een hele rits Bijbelverwijzingen stelde Keet dat deze ‘kinderkens’ menselijke wezens zijn in wie ‘het bewuste leven nog grotendeels sluimert; en toch ook uit dit sluimerende bewustzijn wil God de Heere zich lof bereiden’.¹²⁷ Gebroederlijk stelden Waterink, Bavinck en Keet dat een kind een nog niet helemaal volgroeid mens is, dat toch al waarde heeft voor de Heer.

5.1.2 *De ziel met Gods Woord treffen*

In het hierboven aangehaalde referaat waar Waterink het ‘zijn’ van het kind beschreef, ging hij in op het contact tussen onderwijzer en kind op de zondagsschool. Waterink besprak allerlei punten waar goed contact aan moest voldoen, wilde het vruchtbaar zijn. Vruchtbaar in godsdienstig opzicht, zo bleek reeds in het eerste gedeelte van het referaat: ‘De Zondagsschoolonderwijzer vergete nimmer, dat hij met een zondig kind te doen heeft, voor ’t welk slechts één remedie is; het bloed van Jezus Christus; en het zwaartepunt van zijn optreden zij immer weer in zijn pogen, het geweten en de ziel van het kind met het Woord Gods te treffen’.¹²⁸

Vanuit deze visie op de opvoeding van het kind, die Waterink bovendien in de slotalinea van zijn referaat herhaalde, formuleerde de pedagoog richtlijnen voor het leggen van contact. De belangrijkste richtlijn was de liefde die de leerkracht moest hebben voor het kind.¹²⁹ Wanneer het contact uiteindelijk tot stand gekomen was, stond de onderwijzer een moeilijke taak te wachten. Maar juist hiervoor was hij geroepen van Godswege. Het kind moest het evangelie gebracht worden, ‘dat juist diametraal tegenover de natuurlijke aanleg van de kinderziel staat’.¹³⁰ Maar het ploeteren

---

maken, met meer aandacht voor vakinhoudelijke theoretische kennis als didactische vaardigheden. M. Van Essen, *Kwekeling tussen akte en ideaal* (Amsterdam: Sun, 2006), 169. Ook kwamen er vele pedagogische en didactische tijdschriften op de markt, zoals het Paedagogisch Tijdschrift voor het Christelijk Onderwijs (1909) en het Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer (1918). Ook de Vereeniging voor Christelijke Paedagogiek werd opgericht, in 1916. Selderhuis (red), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, 737.

¹²⁶ Bavinck, *Het christelijke huisgezin*, 112.

¹²⁷ D. J. Keet, *Wezen en waarde van het gebed* (Rotterdam: Libertas, 1918), 3.

¹²⁸ J. Waterink, *Het contact tusschen onderwijzer en kind op de zondagsschool* (Baarn: E. J. Bosch Jbnz., 1922), 4.

¹²⁹ Het contact tussen onderwijzer en kind moest gezocht worden op drie terreinen. Het terrein van het overzicht van de onderwijzer, het terrein van het evenwicht van diens verhaal-vorm en tenslotte het terrein van het gewicht van het verhaal. Wanneer deze drie zaken zouden kloppen ontstond er contact. Het overzicht van de onderwijzer moest bovendien gecombineerd worden met liefde, om het contact te laten opbloeien. Het kind moest in de ogen van de onderwijzer genegenheid kunnen herkennen. Het contact dat dan ontstond was een geestelijk contact. Waterink, *Het contact tusschen onderwijzer en kind op de zondagsschool*, 10-11.

¹³⁰ Waterink, *Het contact tusschen onderwijzer en kind op de zondagsschool*, 10-11.

van de docent zou de moeite blijken. Want wanneer het evangelie de ziel van het kind raakte, ontstond daar 'de eerste vonk van het eeuwigheidslicht [dat] in de kinderziel gloeien [ging]'.¹³¹ Duidelijk is dat Waterink met zijn religieuze opvoeding tot doel had het kind dichterbij God en het evangelie te brengen. In Waterinks beeld van religie kon zelfs het onvolgroeide, zondige kind in aanraking met God komen. God was niet voorbehouden aan vrome volwassenen.

De liefde of genegenheid, van onderwijzer tot zijn leerling, die Waterink als onmisbaar beschouwde voor goed contact vormde ook een belangrijk aspect van de reformpedagogiek. Nederlands bekendste reformpedagoog J. Ligthart streefde de zogenaamde 'harte pedagogiek' na, wat inhield dat de onderwijzer of opvoeder 'als een volwassen vriend of vriendin solidair tegenover kinderen [moest] staan' om zo een veilige plaats te creëren waarin het kind kon leren.¹³² Steeds moest de pedagoog aandacht hebben voor de kinderlijke belevingswereld. De opvoeder moest kind zijn, met de kinderen. Ligthart schreef hierover: 'wij zullen [...] met hen jolig moeten zijn, dan komen wij tot hen, en zij tot ons. Dat voelen ze en met goeden wil zullen ze straks gehoorzamen aan onze stem, die om stilte en aandacht vraagt, als de tijd van spelen voorbij is'.¹³³

5.1.3 *Gericht op het hart*

Het brengen van het evangelie, het doel van het contact tussen onderwijzer en kind, betekende volgens Waterink overigens niet dat het kind volgestopt moest worden met Bijbelse feiten. Juist het leven vanuit het geloof was belangrijk, waarbij het kind steeds verder afstand nam van zijn zondige neigingen. Deze nadruk op het overbrengen van een Bijbelse ethiek zien we regelmatig terugkomen binnen het gedachtegoed van pedagogen aan het begin van de twintigste eeuw. In het christelijk onderwijs werd in diezelfde periode gepleit voor een minder dogmatische onderwijzing van het geloof. De pedagoog Philip Kohnstamm (1875-1951), die de grondlegger was van de zogenaamde empirische onderwijskunde in Nederland, was één van de voorstanders van deze nieuwe beweging. Hij stelde dat de Bijbel in de kerk en op de (zondags-)school het centrale leerboek moest zijn. Hiermee werkend moesten de scholen zich niet alleen richten op de feiten en het verstand want het alleen aanbrengen van kennis noemde Kohnstamm onnuttig, schadelijk en levensvernietigend. Het onderwijs moest daarentegen gericht zijn op het hart van het jonge kind.¹³⁴

Waar Waterink en Kohnstamm vooral spraken over de opvoeding van het kind op school, legde Bavinck in zijn boek 'Het christelijke huisgezin' de nadruk op het gezin als plaats van opvoeding. Het huisgezin is door God gegeven en vormt het beste 'opvoedingsinstituut' omdat het de school van het

---

¹³¹ Waterink, *Het contact tusschen onderwijzer en kind op de zondagsschool*, 20.

¹³² Bakker et al., *Reformpedagogiek in België en Nederland*, 2, 119.

¹³³ Citaat afkomstig uit het tijdschrift *Schoonheid en Onderwijs*, artikel geschreven door A. van der Willigen (1908). In: J. Dane (red), *Jetses aan de wand* (Kampen: Omniboek, 2009), 9-11. Ligthart ontwikkelde zijn 'zaakvakmethode' *Het volle leven*, bestaande uit handleidingen voor onder andere praktijklessen in de natuur en 24 schoolplaten, deels vervaardigd door de illustrator Cornelis Jetses (1873-1955). Jetses is bekend van onder andere het leesplankje 'aap, noot, mies'.

¹³⁴ Dit stelde Kohnstamm in zijn studie onder de titel 'Bijbel en Jeugd'. F. H. Kuiper, *Op zoek naar beter Bijbels onderwijs* (Amsterdam: Rodopi, 1980), 155. Overigens herkennen we deze ideeën reeds in het gedachtegoed van de Groningse hoogleraar Hofstede de Groot (1802-1886). Deze stelde dat men de dogmatiek verre van de kinderen moest houden omdat men bij kinderen vooral een beroep op de aanschouwing moet doen, in plaats van op het verstand. L. C. Stilma, "De school met den Bijbel in historisch-pedagogisch perspectief" (Universiteit van Amsterdam, 1987), 74-73.

leven is, zo stelde Bavinck. Het is in deze omgeving dat het kind door 'duizend nietigheden en duizend kleinigheden' opgevoed wordt tot 'onderdaan in het koninkrijk Gods', aldus Bavinck.¹³⁵

5.1.4 *Gebedsopvoeding volgens de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging*

Het Maandblad der Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging besteedde in februari 1921 aandacht aan de gebedsopvoeding van het kind. De vereniging stelde dat het gebed godsdienst-in-actie was want een kind kon in het gebed actief interactie hebben met God. En dit was, zo stelde de onbekende schrijver van het stuk, het hoogste en heiligste dat een mens bereiken kon. Maar het opzeggen van een gebed was voor een kind zeker niet gemakkelijk. Allereerst moest het kind zich afzonderen van de wereld door zijn ogen te sluiten, dit voelde vaak als een gevangenisstraf. Vervolgens moest het kind aan God denken, wat ingewikkeld was omdat het kind zich lastig een voorstelling kon maken van iets dat hij nog nooit gezien had.

Om de kinderen bij het gebed te helpen moest in de eerste plaats de moeder klaar staan voor advies. Zij kon het beste, zo schreef de onbekende auteur in het Maandblad, in een 'eerbiedige houding [...] bij haar kindje neer [knielen] en [...] de kleine handjes [vouwen]'. Wanneer het kind zo de juiste houding aangenomen had, moest de moeder eenvoudige woorden spreken, die het kind na kon zeggen. Zodra het kind op deze manier geleerd had om te bidden, kon het zijn eigen woorden toevoegen aan het gebed. De ouders moesten het dan niet verkeerd vinden dat het kind ook voor mooi weer of lekker eten bad, want het was, volgens de auteur, na dergelijke woorden maar een kleine stap naar een wens als 'dat ik een lief meisje worden mag'.

De onbekende schrijver stelde verder dat kinderen over het algemeen niet geneigd waren dank te zeggen in hun gebeden. Dit moesten de volwassenen daarom extra stimuleren. Zo zou ook het gebed van het kind uiteindelijk voldoen aan Luthers stelling dat een gebed uit drie stukken moest bestaan: dank, schuldbelijdenis en bede. Het beste voorbeeld dat de vader of moeder hiervoor geven kon, was zelf ook zo te bidden, want 'de beste opvoeding tot gebed is toch de biddende opvoeder zelf'.

In dit artikel over de gebedsopvoeding van het kind benadrukte de auteur vele malen dat het bidden van een nog niet helemaal perfect gebedje absoluut geen zonde was. Een kind mocht stuntelen, nadoen en zodoende goed leren bidden. De auteur onderbouwde zijn visie door te verwijzen naar de Bijbelpassage 1 Korinthe 13:11a: 'Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, dacht ik als een kind, overlegde ik als een kind'. Deze kinderlijkheid mocht het contact tussen kind en God niet in de weg staan. De opvoeder had de taak het jonge kind te helpen door op te treden als bruggenbouwer tussen het kinderlijk natuurlijke en het geestelijk leven.¹³⁶

5.2 **Kinderboekenschrijfster Betsy**

Zoals we zagen in hoofdstuk 4.3 verweet de commissie voor de boekbeoordeling van de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin de VOK-boekjes het ontbreken van een duidelijk evangelisch karakter. De kinderboeken van schrijfster Betsy, pseudoniem voor Mej. B. de Heer, die omstreeks dezelfde tijd geschreven werden als de boeken uit de VOK-reeks, voldeden wel aan dit evangelisatie-criterium. In deze paragraaf onderzoeken we enkele van Betsy's boekjes om zo naast

---

¹³⁵ Bavinck, *Het christelijke huisgezin*, 120-22.

¹³⁶ Ds. J. J. Van Noort (red), "Maandblad der Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging," *N.Z.V.* (Februari 1921): 3.

de boeken van W. G. van de Hulst een contrasterend voorbeeld uit dezelfde periode te kunnen plaatsen.

Betsy schreef voor kinderen in de lagereschoolleeftijd, bovendien werden haar boeken uitgegeven bij uitgeverij Callenbach te Nijkerk: dit zijn twee duidelijke overeenkomsten met Van de Hulst. Maar er was een groot verschil tussen deze schrijvers: de verhalen van Betsy leken qua beeld van religie slechts in weinig opzichten op de boekjes van Van de Hulst's VOK-reeks.

5.2.1 *Beeld van religie: de lieve, strenge Heer*

Kinderboekenschrijvers Betsy en W. G. van de Hulst gebruikten beiden de benaming 'de lieve Heer' voor de christelijke God. Maar het overeenkomen van de aanspreekvorm betekende niet dat God op dezelfde manier beschreven werd. In de VOK-verhalen is God altijd de figuur bij wie de kinderen kunnen schuilen wanneer angst of verdriet hen te veel worden. Zelfs als een kind iets verkeerd gedaan had, mocht het zich tot God keren.

In de verhalen van Betsy kon de lieve Heer ook zeer streng zijn. Soms werd op een dergelijke manier deze strengheid benadrukt dat een kind moest huilen van schrik. Dit was het geval in 'Jantje en Kees' waarin beschreven werd hoe Jan aan de juf van de zondagschool moest opbiechten dat hij op zondag, van zijn zendingsgeld, worst had gekocht voor zijn hond. Het schaden van de zondagsrust, waaraan Jan zich schuldig had gemaakt, werd uitgebreid besproken in het verhaal. De zondag was van de Heer, zo vertelde de zondagschooljuf, dan mochten er geen winkels open zijn. En wie toch een open winkel binnenging, deed iets wat de Heer niet goed vond. Bovendien had Jan geld, dat voor de zending bestemd was, verspild en dat was een erge zonde want 'wie [...] iets afneemt van het geld, dat den Heere toekomt, en dat voor wat anders gebruikt, die steelt, Jan; die steelt van den Heer. Vind je dat niet vreselijk?' Waarna de juf op bestraffende toon tot Jan sprak: 'wist je wel, dat je vandaag zooveel kwaad gedaan hadt, Jan?'¹³⁷ Toen de jongen deze tirade uit de mond van zijn juf hoorde, moest hij huilen van schrik en schuldbesef.

Overigens liet de juf het hier niet bij. Ze beurde Jan op door te zeggen dat de Heer ook deze zonde wilde vergeven. Daarom baden juf en Jan samen. 'De stem van juffrouw klonk nu vroolijk, en met de hand onder zijn kind lichtte ze zijn huilgezicht op. 'De Lieve Heer wil je graag alles vergeven wat je verkeerd gedaan hebt, als je 't Hem vraagt. Vind je dat niet heerlijk?' Jan vouwde vervolgens snel zijn handen samen en kneep zijn ogen dicht. Zo bad hij met juf en dat hielp, want daarna was 'dat akelige gevoel weg'.¹³⁸

Toen Jan in een later verhaal van huis wegliep met zijn hond Kees en vermoeid besloot bij een grote kerk op straat te gaan slapen, bedacht hij zich dat hij zijn avondgebed nog moest zeggen. Na dit gebed volgde er nog een tweede, met de wens 'of de Lieve Heer maken wilde, dat hij vijf gulden kreeg, en dat hij gauw met Kees weer thuis kwam'. De vijf gulden had Jan nodig om een penning voor zijn hond te kopen, anders werd Kees weggehaald door de politie. Niet lang na dit gebed viel Jan in slaap. De volgende dag werd Jan door een agent thuis gebracht en verscheen er het bericht in de krant dat een kleine jongen met zijn hond weggelopen was omdat zijn ouders geen vijf gulden hadden om de hondenbelasting te betalen. Een onbekende meneer leverde vervolgens het benodigde bedrag af bij het huis van Jan. Waarop Jan tegen moeder zei: 'Ja, ja, ik dacht wel dat ik het

¹³⁷ Betsy, *Jantje en Kees: echt gebeurd voor kleine kleuters* (Nijkerk: Callenbach, 1909), 15-22.

¹³⁸ Betsy, *Jantje en Kees: echt gebeurd voor kleine kleuters*, 15-22.

krijgen zou. Ik heb er om gebeden. Bidden helpt wel. Wat is de Lieve Heer goed hé, Moeder?’ Ter afsluiting schreef Betsy dat zij hoopte dat de lezertjes, die zij aansprak met ‘vriendjes’, uit het verhaal geleerd hadden dat de Heer naar hen luisterde en dat bidden helpen kan.¹³⁹

5.2.2 Theologie in het kinderboek

De gereformeerde vereniging Jachin vond dat het evangelische karakter in de kinderboeken zichtbaar moest zijn door het expliciet spreken over God en Jezus. De commissie vond dat ‘goede kinderboeken [...] den naam van Christus [moesten] noemen en [...] de kinderen tot Christus [moesten] heenleiden’.¹⁴⁰ Betsy verwerkte deze evangelische kenmerken in haar verhalen. Dit is onder andere te zien in het verhaal over Jan en zijn hond Kees. Daarin werd geschreven over het verspilde zendingsgeld dat het gebruikt werd om ‘de arme Heidenen’ met de Bijbel bekend te maken. Uitgebreid stond het verhaal vervolgens stil bij de mensen die de Bijbelse boodschap wereldwijd moesten verkondigen, onder andere met de woorden: ‘die menschen noem je Zendelingen, en het werk dat ze daar doen heet Zendingswerk’.¹⁴¹ In een ander boekje, getiteld ‘Gebed van een kind’, werd geschreven over Klaas Veldhoen, een molenaar die een drankverslaving had maar met veel wilskracht zich hier van af kon keren. Toch voelde Klaas’ leven nog niet helemaal goed want hij had zich nog niet met geheel zijn hart aan God gegeven. Dit hart moest nog ‘vernieuwd en gereinigd worden door den Heilige Geest’. Toen Klaas zich hiervan bewust was en tot God riep om redding, ‘ontving [hij] volkomen schuldvergeving in het verzoenend bloed van den Heere Jezus Christus, die in de wereld gekomen [was] om zondaren zalig te maken’.¹⁴² Het verhaal vertelde dat Klaas hierna een oprecht Christen kon zijn.

In het boek ‘Gebed van een kind’ werd zelfs de reformatieleer nog eens dunnetjes herhaald. Dit gebeurde in een verhaal over de smit. Deze man vertelde aan een Bijbelhandelaar dat hij vroeger dacht de hemel te moeten verdienen door goede werken, maar dat er na het lezen van Johannes 16 in zijn ziel een nieuw licht was opgegaan. Toen was hem duidelijk geworden dat hij ‘geen voorspraak van gestorven heiligen noodig had, maar dat de Heere Jezus alleen mijn voorspraak was, en dat ik in Hem ook zelf tot God mocht gaan als een kind tot zijn vader’. Waarop de lijfspreuk van deze smit geworden was: ‘Uit genade zijt gij zalig geworden, door het geloof. Niet uit werken, opdat niemand roeme’.¹⁴³

Zo zijn er, uit de boekjes van Betsy, nog talloze andere voorbeelden te halen van theologische uitspraken. Wat opvalt is dat deze evangelische aspecten het verhaal domineren, waardoor de boeken niet erg vlot lezen. Het is voor te stellen dat het vooral voor jonge, beginnende lezertjes een hele opgave was de compacte, religieuze inhoud volledig te begrijpen. In de boeken van W. G. van de Hulst zien we dat deze dichtheid van religieuze elementen een stuk minder is. Dit verschil tussen de boeken van Betsy en W. G. van de Hulst is zeer groot. Gecombineerd met de kennis die we hebben over de voorkeuren van de gereformeerde zondagschoolvereniging Jachin waarbinnen de boekjes van Betsy zeer goed pasten, valt het te begrijpen dat de VOK-boekjes vaak als te licht en te weinig evangelisch beschouwd werden.

---

¹³⁹ Betsy, *Jantje en Kees: echt gebeurd voor kleine kleuters*, 33-40.

¹⁴⁰ Tazelaar (red), "Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagschool 1927," 2.

¹⁴¹ Betsy, *Jantje en Kees: echt gebeurd voor kleine kleuters*, 15-22.

¹⁴² Betsy, *Het gebed van een kind* (Nijkerk: Callenbach, 1922), 35.

¹⁴³ Betsy, *Het gebed van een kind*, 65-67.

5.3 Het beeld van religie bij W. G. van de Hulst

Maar ook in de VOK-verhalen ontbreekt het spreken over God en religie zeker niet, zoals we zagen in hoofdstuk 3. De VOK-boeken van W. G. van de Hulst waren niet alleen spannend, ze wilden de jonge lezers ook iets meegeven. De verhaalfiguren vormden pedagogische rolmodellen. Ze leerden de kinderen hoe er geleefd moest worden. De gebeden van de verhaalkinderen, hun spreken over 'de lieve Heer', hun berouw, verdriet en vreugde: door al deze verhaalelementen leerden de lezers het goede protestants-christelijke leven kennen.¹⁴⁴

5.3.1 Religieuze opvoeding

Zoals we in subparagraaf 5.1.2 zagen, vond de theoloog Bavinck dat de religieuze opvoeding van het kind voornamelijk plaats moest vinden binnen het gezin. Hierin herkennen we de voorkeur van W. G. van de Hulst, om zijn kinderverhalen veelal in en rondom een gezinssituatie te laten afspelen.¹⁴⁵

Bij de opvoeding van het kind was het volgens Waterink belangrijk om genegenheid te hebben voor dit kind. Eenzelfde gedachte zagen we terug in de reformpedagogiek van J. Ligthart. De opvoeder moest naast het kind gaan staan en aandacht hebben voor diens belevingswereld. Deze focus op de beleving van het kind zien we terug in de boeken van W. G. van de Hulst.

5.3.2 Gebed

Het gebed typeerden we in hoofdstuk 3 als 'het voornaamste kenmerk van christelijke religiositeit [...] binnen de VOK-serie'.¹⁴⁶ Over deze waarde van het gebed schreef Dr. David Bos, universitair docent geschiedenis van het christendom aan de Universiteit Utrecht, dat wanneer men onderscheid wilde maken tussen soorten protestantse (jeugd)literatuur, men moest letten op de manier waarop over het innerlijke geloofsleven geschreven werd. Naar zijn mening vormde vooral de beschrijving van het gebedsleven van de verhaalfiguren een goede indicatie, want 'in het protestantisme immers is bidden (niet enkel in de kerk of aan tafel, maar ook 'in het verborgene') een van de belangrijkste rituelen'.¹⁴⁷

De gebeden werden in de VOK-verhalen spontaan, of tijdens een vast ritueel voor het slapengaan, opgezegd. De kinderen en volwassenen in de verhalen namen voor hun gebeden altijd een ingetogen houding aan, zo leerden ze de lezertjes dat dit belangrijk was. Het belang van het aannemen van een ingetogen houding voor het gebed, werd ook benadrukt in het Maandblad der Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging. Deze houding was belangrijk om het kind in staat te stellen zich werkelijk op God te kunnen concentreren. De auteur van het stuk over gebedsopvoeding vermeldde bovendien dat een kindergebed niet perfect hoefde te zijn. Deze overtuiging zagen we terug in de boeken binnen de VOK-reeks. Hoewel de gebeden bijna nergens woordelijk werden afgedrukt, wist de lezer dat de kinderen lang niet altijd geheel kalm en weloverwogen konden bidden – soms waren ze in paniek of hadden ze verdriet. Dan baden ze de woorden die hun hart hen ingaf. Deze gebeden werden niet volgens 'het boekje', of volgens het gebedsstramien van Luther opgezegd. Maar dit was niet erg, zo vond de auteur van het artikel in het NZV Maandblad. Zelfs de apostel Paulus schreef, in

---

¹⁴⁴ J. Dane and M. van Essen, "De wijde wereld van W. G. van de Hulst. Het zondagsschoolboek als exponent van vooroorlogse protestants-christelijke opvoeding," *Comenius* 14(1994): 243-61.

¹⁴⁵ Zoals we zagen in de alinea over 'huiselijk realisme'. Paragraaf 3.1.

¹⁴⁶ Zie paragraaf 3.2.

¹⁴⁷ Bos, "De verbeelding van de dominee," 78.

de brief aan de Korintiërs, dat toen hij nog een kind was hij dacht, sprak en overlegde als een kind. Dit hoorde bij de natuur van het kind en mocht geaccepteerd worden.

Ook in het kinderboek 'Jantje en Kees' van de schrijfster Betsy namen de bidders een ingetogen houding aan. Zo werd beschreven dat Jan tijdens het gebed met zijn juf zijn handen vouwde en zijn ogen sloot. Het akelige gevoel dat Jan had, werd door het gebed weggenomen en de rust keerde terug in het verhaal. Zo bekeken komen de gebedsstijlen van schrijfster Betsy en schrijver Van de Hulst overeen – beiden spraken over een ingetogen houding en over de rust die een gebed bracht. Maar er is een duidelijk verschil. In de verhalen van Betsy vormde het gebed vaak een diepe schuldbelijdenis. We zagen dit in het verhaal van Jan en hond Kees, maar ook in het verhaal over de molenaar die zijn hart aan God wilde geven. Rondom de gebeden en op nog vele andere plaatsen in de verhalen van Betsy, werd duidelijk gemaakt dat de mens te kort schoot en zondig was. Deze zware toon, die ook tot uiting kwam in vele theologische verhandelingen, typeerde de verhalen en gebeden in Betsy's boeken.

5.3.3 *Godsbeeld*

In de verhalen van de VOK-serie valt het op dat de kinderen zelf tot God spreken. Ze voelen zich niet te min om zelf de handen te vouwen en hun angst, blijdschap en verdriet bij God neer te leggen. Dit strookt met het beeld van religie en (daarmee) van God dat geschetst wordt in de VOK-boekjes. God was een lieve, zorgzame en toegankelijke Heer. Hoewel het kind met een zeker ontzag naar de lieve Heer keek, schroomde het niet om God aan te spreken. Dit kon direct, zelfs zomaar in het bos. Dit was mogelijk doordat God alomtegenwoordig was. Hij was altijd bij de kinderen, ging met ze mee en zorgde voor hen. God was bovendien de figuur die er voor zorgde dat uiteindelijk alles goed kwam, zoals bleek uit de stabiele rust die in de verhalen doorklonk nadat er oprecht gebeden was. Het vertrouwen dat de kinderen op God stelden, omdat ze wisten dat Hij voor hen zorgen zou, maakte dat de boze en enge wereld waarin zij soms verkeerden, iets minder beangstigend werd. Door de aanwezigheid van een liefdevolle God, die alles ziet en de zwakkeren beschermde, werd hun omgeving een veilige, geborgen wereld.¹⁴⁸

Voor deze God werd in de VOK-verhalen de benaming 'de lieve Heer' gebruikt.

Kinderboekenschrijfster Betsy gebruikte deze term ook. Maar, zoals we al zagen onder in paragraaf 5.3.2, in de verhalen van Betsy was het beeld van de lieve Heer strenger dan in de verhalen binnen de VOK-serie.

5.3.4 *Theologische taal voor kinderen*

Betsy gebruikte in haar boeken veelvuldig theologische taal. Zoals we zagen werd er op diverse plekken in de verhalen de ruimte genomen om in te gaan op de juiste, religieuze leer. Deze uitwijdingen waren soms zo ingewikkeld van aard, dat het voor te stellen was dat kinderen moeite hadden om ze te begrijpen. W. G. van de Hulst daarentegen probeerde met zijn verhalen altijd dicht bij het kind te blijven. De theologische boodschap in de VOK-boekjes bestond dan ook niet uit een gecompliceerde dogmatiek. Daan van der Kaaden, die een biografie over het leven van W. G. van de Hulst schreef, verwoordde de religieuze boodschap van de kinderboekenschrijver als volgt: 'Zijn theologische opvattingen vormen in elk boek de basis: geloof in Jezus Christus als de Zoon van God die voor onze zonden gestorven is, is nodig om behouden te worden en eeuwig te leven'.¹⁴⁹ Dit

¹⁴⁸ Wijma, "W. G. van de Hulst," 1-10.

¹⁴⁹ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 55.

herkennen we in de VOK-boekjes, al kwam Jezus nergens ter sprake. Het geloof in God om behouden te worden kwam wel bijna letterlijk naar voren in de verhalen wanneer de kinderen, door angst of schuldbesef overvallen, rust zoeken én vinden in een gebed.

W. G. van de Hulst stelde zelf dat door de ‘menselijke bewogenheid’ in de boekjes vanzelf de ‘heilswaarheden’ van het geloof moesten opbloeien. In een literaire halfuurtje op NCRVradio stelde hij eens: ‘een boek moet altijd zijn de geschiedenis van een mens, een mens in zijn zonde en verlossing, in zijn gebrokenheid en in zijn dankbaarheid. En dáárin wordt Gods heerlijkheid openbaar. Dit zij ook de geest van het kinderboek. ‘t Is de geest, die overwint’.¹⁵⁰ Bij het onder woorden brengen van deze menselijke geschiedenissen hield Van de Hulst het simpel, ‘Het was bij hem letterlijk: geloven als een kind’.¹⁵¹ Over Van der Hulsts stijl schreef Van der Kaaden: ‘Hij [W. G. van de Hulst] was een van de eersten die niet bewust allerlei preken en bekeringsverhalen in zijn boeken stopten. Al schakelde hij het geloof niet uit. Kinderen bidden bijvoorbeeld voor het eten, omdat ze dat in het echt ook doen. Maar hij sleepte het geloof er niet met de haren bij’.¹⁵² Dit was nieuw binnen de christelijke boekenwereld. Door deze nieuwe manier van schrijven maakte W. G. van de Hulst plaats voor het moderne kinderboek binnen de protestants-christelijke zuil.¹⁵³

5.3.5 Doel in zichzelf

Hoewel er in de VOK-boeken een duidelijk beeld van religie wordt neergezet, wilde Van de Hulst niet doelmatig over religieuze zaken schrijven. Hij zei hierover: ‘waar deze [een kinderboekenschrijver] met de vooropgestelde bedoeling invloed ten goede uit te oefenen, werken gaat, valt hij terug in de nuttigheids sfeer, die hij beter kan overlaten aan een niet-kunstenaar. Ons werk moet zijn doel in zichzelf vinden’.¹⁵⁴ Van de Hulst wilde niet een religieuze pedagogiek in zijn boeken stoppen, maar wilde dat zijn verhalen de zielen van de lezers zouden wakker maken voor een religieus besef met een daarbij behorend leven. Al in zijn vroegste verhalen herkennen we deze drang om het kind niet in eerste instantie met het verstand maar juist met de ziel en het hart aan te spreken.¹⁵⁵ Hiertoe dienden de religieuze kenmerken en het beeld van religie dat hieruit oprees, in de verhalen.

5.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk werden de religieuze kenmerken en het daaruit volgende beeld van religie van de VOK-boeken, zoals we die naar voren hadden zien komen in hoofdstuk 3, vergeleken met andere visies. Omdat door middel van de boekjes kinderen geleerd werd wat het goede protestantse leven was, werd eerst een inventarisatie gemaakt van visies van pedagogen en theologen uit de periode waarin de eerste tien delen van de VOK-serie geschreven werden: de jaren 1920 tot 1930.

---

¹⁵⁰ Radiolezing in het ‘Litterair halfuurtje’ van de NCRV op 20 januari 1932. Van de Hulst, *Het kind en zijn boek*, 67.

¹⁵¹ Van der Kaaden, *Zoeken naar de ziel*, 55.

¹⁵² J. Visscher, "W. G. van de Hulst „sleepte geloof er niet met de haren bij”, " *Reformatorsch Dagblad* 24-03-2011.

¹⁵³ Dane and Essen, "De wijde wereld van W. G. van de Hulst. Het zondagsschoolboek als exponent van vooroorlogse protestants-christelijke opvoeding," 243-61.

¹⁵⁴ Van de Hulst, *Het kind en zijn boek*, 16.

¹⁵⁵ In 1908 stuurde van de Hulst twee verhalen in voor een wedstrijd van de Nederlandse Zondagsschoolvereniging. Het zijn de verhalen ‘Van een klein meisje en een grote klok’ en ‘Ouwe Bram’. Van de Hulst, *Herinneringen van een schoolmeester*, 169.

In de 5.1. werden deze visies weergegeven. Opvallend was dat zowel de theologen Bavinck en Keet als de pedagoog Waterink het kind zagen als een mens-in-wording, een nog niet volgroeide volwassene. Dit kind moest opgevoed worden, bijvoorbeeld door een onderwijzer van de zondagsschool. Volgens Waterink had deze docent de opdracht van God gekregen het kind met het evangelie in aanraking te laten komen. Dit was een lastige taak maar het was mogelijk dat het zondige, nog onvolwassen kind door dit evangelie dicht bij God kwam. Het kind moest daarbij niet alleen de feiten van het evangelie gebracht worden. De pedagoog Kohnstamm pleitte ervoor dat het onderwijs gericht moest zijn op het hart van het kind.

De Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging pleitte in haar Maandblad voor een goede gebedsopvoeding van het kind. De ouders moesten een voorbeeldrol vervullen doormiddel van het aannemen van de juiste ingetogen houding en het voorzeggen van woorden. Wanneer het kind er aan toe was zelf te bidden, was het niet erg wanneer dit gebed nog niet helemaal perfect was. Het kind mocht toch zelf tot God spreken.

In deze eerste paragraaf werd ook de reformpedagogiek besproken. Het belangrijkste aspect van deze reformpedagogiek was de oprechte aandacht van de pedagoog voor de belevingswereld van het kind. Deze aandacht zien we duidelijk terug bij W. G. van de Hulst wat hem goed binnen deze reformpedagogiek doet passen.

In paragraaf 5.2. werd gesproken over het beeld van religie zoals dat naar voren kwam in enkele boekjes van de kinderboekenschrijfster Betsy. Dit beeld werd gekenmerkt door een sterke evangelische stijl die, naar de criteria van de gereformeerde zondagsschoolvereniging Jachin, inhield dat de naam van Christus genoemd werd en dat de kinderen naar Christus zouden worden heengeleid. Betsy gebruikte voor God zo nu en dan de naam 'de lieve Heer', net zoals W. G. van de Hulst dat deed. Maar, in tegenstelling tot de God van de boekjes van Van de Hulst, was Betsy's God vaak heel streng. Kinderen die beseften dat ze iets fout gedaan hadden, schrokken daar soms zo hevig van dat ze moesten huilen. Bidden hielp vervolgens om weer in het reine te komen.

Betsy verwerkte in haar kinderboeken vele theologische uitspraken, onder andere de reformatieeler kwam terug in de verhalen. Deze ingewikkelde passages maakten de boeken moeilijk te begrijpen voor jonge, beginnende lezertjes. Maar de boodschap van het evangelie kwam er wel duidelijk door naar voren. In de VOK-boeken kwam de evangelische boodschap veel minder duidelijk naar voren.

Paragraaf 5.3 tenslotte sprak over de het beeld van religie dat W. G. van de Hulst door zijn VOK-verhalen aan zijn jonge lezers wilde meegeven. Dit beeld werd vormgegeven door het religieus handelen van de verhaalfiguren: zij functioneerden als pedagogische modellen voor het goede protestants-christelijke leven.

Voor de gebeden van de verhaalkinderen vormde een belangrijk element in het overbrengen van een religieuze levensstijl. In het Maandblad der Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging werd geschreven dat het gebed van een kind niet altijd noodzakelijk perfect moest zijn. De kinderlijke stijl van de gebeden zou het contact met God niet in de weg staan. Dezelfde visie zagen we terug bij Van de Hulst. De gebeden in de boeken van Van de Hulst werden gekenmerkt door de ingetogen houding van de bidders en de rust die het gebed tot effect had. De gebeden in de boeken van schrijfster Betsy kwamen op deze punten overeen, maar kenmerkten zich bovenal door een zeer zware toon.

In de VOK-verhalen mogen de kinderen direct tot God spreken. God was een lieve, zorgzame en toegankelijke Heer. De term 'Lieve Heer' werd door zowel W. G. van de Hulst als kinderboekenschrijfster Betsy gebruikt, maar bij Betsy was deze lieve Heer een veel strengere figuur dan in de boeken uit de VOK-reeks. God was een toegankelijk figuur in de VOK-boeken. Ook de verhaalstijl van deze reeks was toegankelijk voor de beginnende lezers. Waar Betsy regelmatig uitgebreid theologische verhandelingen hield, streefde Van de Hulst er naar dat de kinderboeken hun doel in zichzelf zouden vinden, zonder dat de moraal er duimendik bovenop lag. W. G. van de Hulst hoopte met zijn verhalen het religieuze aspect van de kinderziel aan te spreken. Hiertoe dient het beeld van religie in de VOK-verhalen.

6 CONCLUSIES

Delen uit de serie Voor Onze Kleinen van W. G. van de Hulst werden, in de eerste helft van de twintigste eeuw, door protestantse zondagscholen uitgedeeld aan de jonge bezoekertjes. De boeken vormden een geschenk, maar deze gift was niet geheel vrijblijvend. De zondagsscholen hoopten dat de kinderen iets zouden opsteken van de boeken. Dit had alles te maken met het beeld van religie dat in de VOK-boeken naar voren komt. Dit beeld moest voor kinderen een vóór-beeld zijn van het goede protestantse leven. In dit laatste hoofdstuk trekken we de conclusies van ons onderzoek naar dit beeld van religie in de VOK-reeks. Zo wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek:

Welk beeld van religie gaf W. G. van de Hulst zijn lezers mee in de serie Voor Onze Kleinen?

Hoofdstuk één gaf achtergrondinformatie bij begrippen die later in de scriptie een rol zouden spelen. Na een overzicht van de stand van het onderzoek aangaande W. G. van de Hulst, werden de politieke situatie in Nederland en de kenmerken van de (christelijke) dagschool en de zondagschool, tussen 1920 en 1930, besproken. Een belangrijke conclusie uit dit hoofdstuk was dat de zondagsscholen halverwege de negentiende eeuw een opleving kenden door het Réveil. Deze vernieuwingsbeweging binnen de protestantse kerken zette eigen zondagsscholen op om daar vanuit evangelisatie te bedrijven. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het zondagsonderwijs geprofessionaliseerd door de oprichting van de Nederlandsche Zondagschool Vereeniging (NZV) en de gereformeerde zondagschoolvereniging Jachin.

Hoofdstuk twee besprak het werk en leven van W. G. van de Hulst. We zagen dat hoofdonderwijzer Van de Hulst het grootste gedeelte van zijn leven werkzaam was op de Diaconieschool no. 4, aan de Jutfaseweg in Utrecht. Geïnspireerd door zijn leerlingen schreef W. G. van de Hulst tientallen kinderverhalen, waarvan velen werden bekroond. Zo werd de onderwijzer een invloedrijke kinderboekenschrijver die onder andere functies bekleedde binnen de Jeugdcommissie van het Nederlandsch Bijbelgenootschap en het Maandblad voor de Letterkunde. Ook was hij medeoprichter van de Christelijke Auteurs Kring, een vakbond voor schrijvers. W. G. van de Hulsts voorkeur om de belevingswereld van het kind centraal te stellen, maakte hem tot een vernieuwer op het gebied van pedagogiek en kinderlectuur.

Hoofdstuk drie besprak de religieuze kenmerken van de eerste tien delen van de VOK-serie. Na een uitgebreide analyse werd geconcludeerd dat het beeld gekenmerkt werd door enerzijds het gebed en anderzijds het godsbeeld. Het gebed bracht kinderen rechtstreeks in contact met God, mocht overal en in eigen woorden worden uitgesproken, vereiste een eerbiedige, geknielde houding en creëerde rust, veiligheid en vergeving. Het godsbeeld werd getypeerd door de zorgzaamheid, liefdevolle rechtvaardigheid, alomtegenwoordigheid en vergevingsgezindheid van God. Voor de kinderen uit de VOK-verhalen vormde God een veilig baken tot wie zij zich in gebed konden richten. Dit deden zij stevast voor het slapengaan en soms ook wanneer ze door angst of verdriet overvallen waren.

Hoofdstuk vier ging in op het ontstaan en de receptie van de VOK-serie. Duidelijk werd dat de reeks in eerste instantie gevuld zou worden door verschillende schrijvers, maar W. G. van de Hulst kreeg de opdracht de serie geheel te vullen toen bleek dat alleen de deeltjes van deze schrijver goed verkocht

werden. De boekjes waren bedoeld voor beginnende lezertjes, voor wier leesgemak de lettergrepen van de woorden opgedeeld waren door streepjes. De VOK-reeks werd uitgegeven door uitgeverij Callenbach, te Nijkerk. Zondagsschoolverenigingen NZV en Jachin recenseerden de boekjes om advies te kunnen geven aan hun zondagsscholen. Ondanks enkele kritische opmerkingen waren de recensies van de NZV over de VOK-boekjes zeer positief. De commissie der boekbeoordeling van Jachin plaatste veelvuldig kritische noten bij de verhalen omdat ze vaak te weinig expliciet evangelisch van toon waren. Ondanks het feit dat de commissie de schrijfstijl van W. G. van de Hulst loofde, keurde ze de boekjes hierom regelmatig af voor gebruik op de zondagsscholen.

Hoofdstuk vijf tenslotte waardeerde het beeld van religie zoals dat in de VOK-boeken naar voren kwam. Visies van theologen en pedagogen zoals Waterink, Keet, Bavinck en Kohnstamm werden vergeleken met de visie van de VOK-reeks op religie. De stelling van deze mannen dat het kind ook als nog onvolgroeid mens met God in contact mag treden, zagen we terug in de veelvuldige kindergebeden van de VOK-verhalen. Bovendien bleek dat W. G. van de Hulst goed binnen de reformpedagogiek paste met zijn aandacht voor de belevingswereld van het kind. Ook vergeleken we in hoofdstuk vijf het beeld van religie van de VOK-boeken met enkele kinderboeken van Van de Hulstst tijdgenoot Betsy. In haar kinderboeken was een geheel ander beeld van religie te vinden. Betsy's boeken kenmerkten zich door het zeer strenge godsbeeld en de veelvuldige theologische beschouwingen. Dit verschilde van de religieuze sfeer in W. G. van de Hulst's VOK-boeken waar de godsdienstige boodschap meer impliciet in de tekst verwerkt was.

Concluderend mogen we stellen dat W. G. van de Hulst een vernieuwer was op het gebied van het Nederlandse, religieuze kinderboek. Anders dan schrijvers uit zijn tijd mochten Van de Hulst's verhaalkinderen werkelijk kinderlijk zijn, met alle angst, vreugde, onzekerheid, kattenkwaad en berouw van dien. Deze kinderlijkheid stond het contact tussen kind en God bovendien niet in de weg. Het kind mocht, mits eerlijk en eerbiedig, altijd bidden en kon er dan op vertrouwen dat God hem nabij was. W. G. van de Hulst's manier van vertellen maakte de verhalen begrijpelijk voor het kind. Niet alleen in technisch opzicht, door het gebruik van korte, herhaalde zinnen en afbreekstreepjes, maar ook in inhoudelijk opzicht waardoor de jonge lezer zich kon identificeren met de kinderen uit de verhalen.

Van de Hulst verplaatste zich tijdens het schrijven in de gedachtenwereld van het kind. Hiermee paste hij wonderwel binnen de reformpedagogiek. De kinderboekenschrijver of opvoeder moest naast het kind gaan staan, om zo het kind in de ziel te kunnen aanspreken. Om zo, ook wat het religieuze aspect van de ziel aangaat, te 'mogen openen wat leeft in hun eigen ziel'.¹⁵⁶

---

¹⁵⁶ Uit de inleiding getiteld 'Zijn wij opvoeders', van W. G. van de Hulst (5 april 1941). Van de Hulst, *Het kind en zijn boek*, 17-18, 149.

BIBLIOGRAFIE

Bakker, N., P. Boekholt, H. van Crombrugge, M. Depaepe, en F. Simon

Reformpedagogiek in België en Nederland. Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2002.

Bavinck, H.

Het christelijke huisgezin. Kampen: Kok, 1930.

Beekink (red), E.

Nederland in verandering: maatschappelijke ontwikkelingen in kaart gebracht, 1800-2000.

Amsterdam: Aksant, 2003.

Betsy

Het gebed van een kind. Nijkerk: Callenbach, 1922.

Jantje en Kees: echt gebeurd voor kleine kleuters. Nijkerk: Callenbach, 1909.

Bos, D. J.

"De verbeelding van de dominee." *Bouwsel voor 't leven, de traditie van de protestantse kinderliteratuur* (2003).

Bruijn (red), J. de

Bepaald gebied. Aspecten van het protestants-christelijk leven in Nederland in de jaren 1880-1940.

Baarn: Ten Have, 1989.

Dane (red), J.

Jetses aan de wand. Kampen: Omniboek, 2009.

Dane, J.

De vrucht van Bijbelsche opvoeding. Hilversum: Verloren, 1996.

"Een veelzijdig evangelisatiemiddel - protestants-christelijke kinderboeken, circa 1850-1925." In *Tot volle waschdom - Bijdragen aan de geschiedenis van de kinder- en jeugdliteratuur*. Den Haag: Biblion, 2000.

"'Hoe meer gij in mij leest, hoe meer gij mij bemint' - De kinderboeken van de Jeugdcommissie van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, 1915-1940." *Met Andere Woorden* 26, no. 2 (2007).

"Protestantse sprookjes? De Toveracademie en het (orthodox) protestantisme." *Pedagogiek* 25, no. 4 (2005): 299-307.

Dane, J., en M. van Essen

"De wijde wereld van W. G. van de Hulst. Het zondagsschoolboek als exponent van vooroorlogse protestants-christelijke opvoeding." *Comenius* 14 (1994).

Van Essen, M.

Kwekeling tussen akte en ideaal. Amsterdam: Sun, 2006.

Hibma, A.

"<http://www.wgvandehulst.com>."

Holtrop, A.

"De kleine grote wereld - de werkelijkheid in het kinderboek." In *De hele Bibelebontse berg*. Amsterdam: Querido, 1989.

Van de Hulst jr., W. G.

Wachten op de kraakwagen. Kampen: Kok, 1988.

Van de Hulst, W. G.

Allemaal katjes!, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1922.

Bruun, de beer, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1927.

Fik, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1920.

Grote Bertus en kleine Bertus, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1930.

Herinneringen van een schoolmeester. Kampen: Kok, 1948.

Het huisje in de sneeuw, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1924.

Het kind en zijn boek. Baarn: G. F. Callenbach, 1995.

Het vertellen. Nijkerk: Callenbach, 1944.

Het wegje in het koren, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1929.

Omnibus - Voor Onze Kleinen. Nijkerk: Callenbach, 1981.

Van Bob en Bep en Brammetje, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1921.

Van de boze koster, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1923.

Van drie domme zusjes, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1925.

Zo'n griezelig beest!, Voor Onze Kleinen. Nijkerk: G. F. Callenbach, 1928.

Van der Kaaden, D.

Zoeken naar de ziel. Nijkerk: Callenbach, 1994.

Keet, D. J.

Wezen en waarde van het gebed. Rotterdam: Libertas, 1918.

Kuiper, F. H.

Op zoek naar beter Bijbels onderwijs. Amsterdam: Rodopi, 1980.

Ter Linden, N.

"'Kloek', zei het kannetje." *Trouw*, 8 september 2007.

Marang (red), Dr. G. P.

"Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." *N.Z.V.* (December 1925).

"Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." *N.Z.V.* (November 1930).

"Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." *N.Z.V.* (December 1922).

"Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." *N.Z.V.* (December 1924).

Mulder, E.

"Waterink, Jan (1890-1966)." In *Biografisch Woordenboek van Nederland*: historici.nl, 2008.

Van Noort (red), Ds. J. J.

"Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." *N.Z.V.* (November 1921).

"Maandblad der Nederlansche Zondagsschool Vereeniging." *N.Z.V.* (Februari 1921).

NZV, Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging

"<http://www.nzv.nl/over-nzv-uitgevers/historie-kwintessens-nzv-uitgevers/>."

Selderhuis (red), H. J.

Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis. Kampen: Kok, 2006.

Stilma, L. C.

"De school met den Bijbel in historisch-pedagogisch perspectief." Universiteit van Amsterdam, 1987.

Sturm, J. C.

"De zondagsschool in historisch-pedagogische perspectief." In *Leren geloven in de lage landen*, edited by J. C. Sturm (red) and L. F. Groenendijk. Amsterdam: Vrije Universiteit, 1993.

Tazelaar (red), Ds. J. P.

"Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1925." *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1925).

"Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1926." *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1926).

"Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1927." *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1927).

"Boekbeoordeling van Kinderlectuur voor de Zondagsschool 1928." *Gereformeerde Zondagsschoolvereniging Jachin* (1928).

Visscher, J.

"W. G. van de Hulst „sleepte geloof er niet met de haren bij”." *Reformatorisch Dagblad*, 24-03-2011.

Waterink, J.

Het contact tusschen onderwijzer en kind op de zondagsschool. Baarn: E. J. Bosch Jbzn., 1922.

Wijma, M.

"W. G. van de Hulst." *Lexicon Jeugdliteratuur* (1984).